

Magyar felderítő a Krímben 1920-ban Dokumentumközlés

I. rész

Kolontári Attila*

Abstract **A Hungarian Intelligence Agent in Crimea in 1920. Publication of Archival Documents. Part One.** In the course of 1920 the Hungarian political and military leadership was intensely interested in the developments in the Crimean situation, where the White Russian movement was fighting the last rear-guard fights headed by General Pyotr Wrangel against the Red Army. For Hungary, having lost World War I and being isolated and subjected to military control, there was no possibility to establish relations with the Wrangel-regime legally. Therefore, through various illegal channels, they sent military intelligence agents to the Crimea, who met the prominent members of that regime on the spot and were able to gather first-hand information from them. One of the Hungarian intelligence agents who made it to the Crimea was Lieutenant György Purjesz, who prepared a detailed report on his journey after his return. Although his report was highly evaluated by the Ministry of National Defence, its elements could not be utilized in practice since in the meantime the Wrangel-regime had failed and the Crimean peninsula had been evacuated by the Whites. In spite of this, the lengthy document contains a lot of noteworthy details relating to the history of the Russian civil war.

Keywords Hungary, the Crimea, Wrangel-regime, Hungarian Intelligence Service, Lieutenant György Purjesz

Első látásra azt hihetnénk, hogy 1920 őszén, a háborús összeomlás, a trianoni békediktátum okozta sokk, a nyugat-magyarországi és baranyai kérdés rendezetlensége, a gazdasági káosz, a teljes elszigeteltség körülményei között a magyar politikai és katonai vezetésnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy mi történik az ország határaitól távoli Krím-félszigeten, ahol az orosz ellenforradalmi erők utóvédharcukat vívták a bolsevizmussal szemben. Levéltári dokumentumok sora tanúskodik azonban arról, hogy Csonka-Magyarország és a Krími miniállam irányítói a két rendszer ideo-

* Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar / Kaposvár University Faculty of Pedagogy
e-mail: kolontari68attila@gmail.com

lógiai rokonságából kiindulva keresték az érintkezést egymással. Kezdetben a kapcsolattartás elsődleges helyszíne Belgrád volt, ahol magyar és orosz diplomaták, katonák közötti beszélgetések során több ízben felmerült egy állandó magyarországi Vrangelmiszió létrehozásának ötlete.¹ Ugyanakkor a Budapest és Szevasztopol közötti közlekedést számos körülmény nehezítette. Itt mindenekelőtt a magyar diplomácia korlátozott cselekvési szabadságát kell megemlíteni. Visszatartó erőként hatott az a körülmény is, hogy a magyar fővárosban tisztában voltak vele: Vrangel szinte kizárólagos támogatója az a Franciaország, amely győztes nagyhatalomként a történeti Magyarország feldarabolásánál a leghatározottabban képviselte az utódállamok érdekeit. Mindezek ellenére a kölcsönös tájékozódás, a két kormányzó közti levelezés, a különböző megbízottak közötti félhivatalos találkozók, eszmecserek minden bizonnyal előbb-utóbb elvezettek volna a hivatalos kapcsolatfelvételhez, ha időközben Vrangel rendszerét el nem söpri a bolsevik túlerő.²

Budapesten 1920 nyarán-őszén igyekeztek hitelt érdemlő és pontos információkhoz jutni a krími állapotokról, Vrangel báró mozgalmának helyzetéről, összetételéről, külföldi kapcsolatrendszeréről, a küzdelem kilátásairól. Erre már csak azért is szükség volt, hogy el tudjanak igazodni az orosz emigráció sokszor meglehetősen kaotikusnak tűnő világában, fel tudják mérni, hogy a magyar kormánnyal érintkezést kereső, sokszor nehezen azonosítható háttérrel és kapcsolatrendszerrel rendelkező személyek vagy csoportok mennyiben élvezik Vrangel támogatását.

A magyar történeti szakirodalomban viszonylag jól ismert Pokorny Hermann alezredes krími vállalkozása, aki hamis papírokkal, Alexander Zimmermann álnéven, kalandos úton 1920. augusztus 10-én érkezett Szevasztopolba, találkozott ottani magas rangú politikusokkal, katonákkal, majd az összeomlás előtti hetekben ugyancsak nem kevésbé viszontagságos módon jutott haza. Tapasztalatairól beszámolt Horthy kormányzónak is. Az 1950-es évek második felében papírra vetett emlékirataiban pedig megörökítette krími utazásának részleteit.³

Pokorny vállalkozása mellett a Krím magyar felderítésének volt egy másik, kevésbé ismert, de nem kevésbé kalandos és figyelemre méltó epizódja is. Purjesz György hadnagy 1920 szeptemberében a vezérkar megbízásából Belgrádba utazott, az ottani orosz képviselőten önkéntesként jelentkezett Vrangel hadseregébe, majd Szófián és Várnán keresztül jutott el a Krímbe, s látta el megbízóit értékes információkkal. Vállalkozását megkönnyítette, hogy jelentése szerint ő a polgárháború korábbi szakaszában lovassági századparancsnokként már szolgált Anton Gyenyikin tábornok hadseregében,⁴ így a Krímben számos olyan orosz tiszttel találkozott, akiket korábbról

¹ Hadtörténeti Levéltár (HL) VKF B/161 3054/1987 572–578. l.

² Magyarország és a krími állam kapcsolatfelvételi kísérleteiről magyarul lásd: Kolontári Attila: Horthy Miklós és Pjotr Vrangel: az együttműködés lehetősége és akadályai. In: Az orosz „fehérgárdista” emigráció Magyarországon. Halász Iván (szerk.) Budapest-Esztergom, BCE Nemzetközi Migrációs és Integrációs Karközi Kutatóközpont, 2011. 62–84. old.

³ Pokorny Hermann: Emlékeim. A láthatatlan hírszerző. Bp. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, PETIT REAL, 2000. 102–111. old.

Pokorny Hermann (1882–1960), vezérezredes: morvaországi német származású magyar tiszt, a rejtjel-távíratok megfejtésének nemzetközi szinten elismert szakértője, 1918-ban tagja volt az Osztrák-Magyar Monarchia küldöttségének a breszt-litovszki béketárgyalásokon. 1918-tól magyar szolgálatban, a Vezérkari Főnökség Nyilvántartási Irodájához volt beosztva, később a VKF „B” osztályának vezetője lett. Vezérkari pályafutását rövidebb ideig tartó debreceni, szegedi, miskolci, csapatszolgálat szakította meg. 1937-ben nyugdíjazták, ezt követően több munkahelye volt, pl. a „Hadilvéltárban” dolgozott fordítóként. 1945 januárjában, Budapest ostromakor jelentkezett a szovjeteknél, tolmásként, fordítóként működött, illetve információkkal látta el a szovjeteket, dolgozott Malinovszkij marsall főhadiszállásán is. Ellenállási érdemeit elismerték, 1945 és 1949 között a Külügyminisztériumban dolgozott, 1949-ben végleg nyugdíjazták.

⁴ Ennek részleteit eddig nem sikerült kideríteni.

ismert. Purjesz hadnagy a Krímben élte át az összeomlást, a haderő maradékával együtt őt is evakuálták, s hazatérése előtt néhány napot a san stefano-i menekülttáborban töltött, így az ottani viszonyokról, a menekültek helyzetéről is beszámolhatott.

Purjesz György személyéről lényegesen kevesebb adat áll rendelkezésünkre, mint felderítőtársáról, Pokornyról. Hazatérése után hamarosan a hadseregből a vámatósághoz került, a 42. vámőrs parancsnoka lett. 1923 nyarán a vámőrs pénztárában található összeggel (125 ezer korona) Belgrádba szökött, ahol korábbi összeköttetéseit felhasználva jelentkezett a vezérkar hírszerző csoportjánál. 1923 végén, vagy 1924 elején Bécsen keresztül Prágába utazott, ahol információk szerint a Cseh Nemzeti Színháznál talált munkát magának. A magyar hatóságok szökés, sikkasztás és a szolgálati szabályzat megszegése miatt eljárást indítottak ellene. Több mint egyévi huzavona után azonban úgy döntöttek, hogy nem kezdeményezik Purjesz György kiadatását, tekintettel az eljárás kimenetelének bizonytalanságára. Purjesz állampolgárságának kérdése ugyanis rendezetlen volt. Gömör vármegyében, Alsósziklás községben született, amely a trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákiához került. Purjesznek így kérvényeznie kellett volna magyar állampolgárságának fenntartását, mivel ezt nem tette meg, így az 1921. évi XXXIII törvénycikk értelmében nem számított magyar állampolgárnak.⁵ Purjeszt tettéért 1925-ben megfosztották rendfokozatától és elbocsátották a hadsereg kötelékéből. Ezt követően a magyar hatóságok nyomát vesztették. 1940-ben megszüntették ellene az eljárást, körözését visszavonták, mivel a szökés idején nem volt magyar állampolgár, a sikkasztás bűncselekménye pedig időközben elévült.⁶

Purjesz György krími jelentése érdekes kordokumentum, rendkívül adatgazdag, információit a szerző láthatóan sok forrásból szerezte: sajtóanyag, személyes tapasztalatok, másoktól nyert értesülések. Több évtized múltán, az azóta megjelent memoár-irodalom és a történeti kutatások eredményeinek ismeretében elmondhatjuk, hogy a magyar felderítő feladatát sikeresen teljesítette. A Vrangel-rezsim utolsó heteinek legapróbb történéseiről is tájékoztatta feletteseit, az általa közölt adatok nagy százalékból pontosak. Elemző, rendszerező igénnyel összeállított anyagról van szó, Purjesz igyekszik magyarázatot találni a fehér mozgalom bukásának okaira, a bolsevikok sikerére. Kimerítően tárgyalja ennek politikai, katonai összetevőit, a krími belviszonyoktól kezdve a polgárháború hadviselési szokásaiig. Bizonyos következtetései napjaink távlatából helyenként elnagyoltnak, sematikusnak tűnhetnek. A szövegből kitetszik, hogy Purjesz is osztotta sok kortársának nézetét a zsidó-kommunista-szabadkőműves összeesküvésről. Gondolatmenete többször visszatér ehhez az alapvetéshez.

A Purjesz György által készített két jelentés gépelt másolati példánya, illetve az arról készült mikrofilmfelvétel a Hadtörténeti Levéltárban található, HL VKF 2. 33. d.

Gyenyikin, Anton Ivanovics (1872–1947): altábornagy, az I. világháborúban a Nyugati, majd a Délnyugati Front parancsnoka; az Önkéntes Hadsereg egyik szervezője, 1918-tól főparancsnoka, 1918–1920: a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők főparancsnoka. A vörösöktől elszenvedett katonai kudarc után lemondott, parancsnoki tisztét átadta Vrangelnek és elhagyta Oroszországot. Emigrációs éveit Angliában, Belgiumban, Magyarországon, Franciaországban és az Egyesült Államokban töltötte. Több történeti és memoárjellegű munka szerzője: „Ocserki Russzkoj Szmuti” [Az Orosz zavaros időszak vázlata], „Puty Russzkojgo oficera” [Egy orosz tiszt útja].

⁵ HL Hm. 1924. Eln. 13. o. 132. alapsz. Az 1921. évi XXIII. törvénycikk a trianoni békeszerződés becikkelyezése volt. Ennek VII., az állampolgárságról szóló cikkelye az elcsatolt területeken élők számára biztosította az optálást, a magyar állampolgárság megtartásának lehetőségét a szerződés életbe lépésétől számított egy éven belül, azzal a feltétellel, hogy az azt követő 12 hónapon belül kötelesek lakóhelyüket áttenni abba az államba, amelynek javára optáltak. (VII. Cím, 63. Cikk)

⁶ HL Hm. 1940. Eln. 13. o. 63178. sz.

24/277/1920 114-151. I. ill. B/168 3062/1978 és 3063/1978 sz. jelzetek alatt A közlés során a szövegben található nyilvánvaló gépelési hibákat javítottam, a szavak egybe- illetve különírását, valamint a központosítást a mai helyesírási szabályokhoz igazítottam, ugyanakkor igyekeztem megőrizni a szöveg sajátos stílusjegyeit. Meghagytam a szöveg tagolását, a fejezetek, alfejezetek számozását, bár ez sok helyen nem konzekvens. Az orosz nevek átírásánál ugyancsak a ma elfogadott formát használtam (pl. Wrangel helyett Vrangel, Schatiloff helyett Satyilov stb.) A könnyebb olvashatóság kedvéért a katonai rendfokozatok és egységek megnevezésénél a rövidítéseket feloldottam (pl. tbk. – tábornok, hdo. – hadosztály stb.). A jelentésben szereplő személyek életrajzi adatait, ahol lehetett, igyekeztem megadni. Terjedelmi okokból eltekintettem az olyan ismert politikusok életrajzi adatainak közlésétől, mint pl. Lloyd George, Wilson, Piłsudski stb. Mivel a tartalom sérelme nélkül a hosszú dokumentumot nem lehetett rövidíteni, ezért azt a megoldást választottam, hogy néhány kisebb, a krími helyzetet és a magyar-krími kapcsolatok perspektíváit nem érintő rész elhagyása után, kettéosztottam a szöveget. A második rész a kommentárokkal várhatóan a következő számában fog megjelenni.

*

M. kir. vezérkar főnöke

24.277

Vk[f].ny.d.oszt.⁷

Vkf. Hadműveleti iroda

Belgrád, 1920. szeptember 30.

Egy megbízható, Belgrádban időzött hírforrás a következőket jelenti:

Bizalmas

Budapest

I.

Jelentem, hogy f. hó 28-án megérkeztem Belgrádba...⁸

Belgrádban nyomban jelentkeztem a konzulátuson. A rejtjelezett távirat helytelenül lehetett leadva, s négy órai munkaidőt vett igénybe a megfejtése. Az orosz úrnál is voltam, ahol elfogadtak Vrangel-tisztnak, s holnap megyek Szófián keresztül Várnába. Az oroszok itt roppant rosszul élnek, az Alekszandrovszka ulica végén egy villamos remizben vannak elhelyezve, roppant piszkosak, tele férgekkel, így én nem mentem közéjük lakni, hanem egy kevésbé férges szállodában lakom, ahol napi 20 dinárt fizetek. Az ellátásuk is olyan gyatra, hogy azon kívül még legalább napi 15-20 dinárt kell csupán élelmezésre elkölteni.

A szerbek már nagyon unják az oroszokat, szeretnének már tőlük megszabadulni, minden orosz teljes ellátáson kívül havi 400 dinárba kerül. Szerbia azonban ezzel Oroszországgal szemben adósságát törleszti, ami nagyon előnyös a szerbeknek, a jelenlegi valutaviszonyok mellett. A békebeli 42 kopeket érő dinár ma 4 Romanov rubelt ér. Ez talán az egyedüli ok, hogy mégis megtűrjük az országban 25-30 000 embert számláló orosz menekült tömeget. A menekültek a legkülönbözőbb dolgokkal foglalkoznak: ruha-, cipővarrás, rajzolás, festés, kézimunkák, újságárúsítás, spekuláció stb. Naponta 20 tisztet kell a Krímbe küldeni, de alig jön össze 18 egy csoportban, inkább beteg jelentenek, mintsem menjenek. A felülvizsgálatokon majdnem mind

⁷ Vkf. Ny.d.oszt – A Vezérkari Főnökség Nyilvántartó Irodájának Defenzív Osztálya, feladatkörébe a hírszerzés, felderítés, kémelhárítás tartozott.

⁸ A kihagyott bekezdés tartalma: szerb vonatkozású vegyes hírek, magyarországi sajtótermékek a délszláv államban.

mögöttes országrészbeli beosztást kérnek, de a bizottság elnöke, br. Taub[e] ezredes drasztikusan bánik el az ilyenekkel. A menekültek közül nem hiányzik a 10% bolsevik, akik szintén, mint menekültek élnek. Legtöbbször ott a fővárosban, s sokan a magyar megszállott területeken: Pancsován, Pécsen, Nagybecskerekén. A bolsevik agitátoroknak a szerb lakosság körében persze erős nyoma van. A munkások (alkalmam volt hallani) azt hangoztatják, hogy béremelést fognak követelni, s ha nem adják meg, elmennek Szovjetországba, a szovjet úgysis kiáltványt adott ki, hogy minden munkást szívesen lát. Német munkás már sok ment ki Szovjetországba, s jól élnek ott...⁹

II.

Az orosz missziótól Zvonnyikov ezredest elvezényelték; többféleképpen magyarázzák távozásának okát. A legvalószínűbb azonban az a hír, melyet itt a konzulátuson hallottam, t.i. hogy Besszonov intrikált ellene, s azt állította, hogy Zvonnyikov a németeket szolgálja. Az itteni misszió franciabarát monarchista. Helyette Artamonov tábornokkal beszéltem, aki szívesen fogadott, és rögtön felvett a lajstromba azok közé, akik holnap utaznak. Itt Belgrádban igen sokféle szervezet (orosz) működik.¹⁰

1.) Az orosz katonai misszió (Artamonov), ezek monarchisták, franciabarátok. Magyarországgal szimpatizálnak. Artamonov kérdezte tőlem, hogy Magyarországon szívesen látnának-e egy missziót, s hogy a misszió elnökének feltétlenül egy bárónak, grófnak vagy pedig hercegnek kellene lennie. Én azt feleltem neki, hogy amint egy Vrangel misszió Budapestre ér, gondja lesz a kormánynak, hogy magyar missziót küldjön a Krimbe, és az orosz misszió elnökének megválasztása rajtuk múlik, természetesen, ha valami címe lenne az elnöknek, az nem ártana. (Ráműtattam gróf Wielopolskira, s a francia őrnagyra, aki szintén gróf.)

2.) A másik orosz szervezet, amely minket sokkal jobban érdekel, az a Szamszonov ezredes vezetése alatt álló nem hivatalos misszió, amelynek feladata: figyelni a németbarát oroszokat. Ez a szervezet itt a Szkadarszka utca 36. szám alatt van. Szamszonov jobbkeze Lerhe, az a bizonyos Lerhe, aki a repülőjáratot akarta szervezni Budapest és Szevasztopol között. Naponta bejáratos ide Marusevskij tábornok, aki az északi front parancsnoka volt Arhangelszkben, s miután csapatait részben szétverték, részben az angolok [a] Baltikumba és Finnországba szállították, ő ide érkezett és jelenleg itt tartózkodik. Olyan hírek vannak, hogy ő lesz a Lengyelországban szervezés alatt álló 150 000 főnyi orosz ellenforradalmi hadsereg főparancsnoka. A Szamszonov szervei kiterjeszkednek Berlinig [sic]. Magyarországon Szapunov is az ő embere. De úgy látszik, Szapunovban mégsem bíznak annyira, mert gárdatiszt, inkább Besszonovban bíznak jobban. Szamszonovék demokrata köztársasági irányzatúak, az ezredes maga asztrahányi kozáktiszt. Lerhén kívül még 4-5 tiszt áll rendelkezésére. Marusevskij tábornok szimpatizál velünk. A közép-európai fonalak tehát Szamszonov kezébe[n] futnak össze, Szófiában a Vrangel misszióbeli Peklevanov

⁹ A kihagyott bekezdés tartalma: beszámoló a belgrádi szerb helyőrség állapotáról.

¹⁰ Artamonov, Viktor Alekszejevics (1873–1942): vezérőrnagy, 1909-től orosz katonai attasé Szerbiában, az I. világháború alatt is a szerb kormány mellett teljesített szolgálatot, 1919-től a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők Főparancsnokának szerbiai képviselője, 1920-ban menesztették, ezt követően átvették az SZHSZ királyság hadseregébe.

Zvonnyikov, Nyikolaj: Artamonov helyettese, részletes életrajzi adatai ismeretlenek

Besszonov, Innokentyij Klavgyjevics: orosz ezredes, részletes életrajzi adatai ismeretlenek, a magyar hatóságok, mint kémgyanús egyént megfigyelés alatt tartották, ugyanakkor – legalábbis a levéltári adatok tanúsága szerint – szolgálatait (anyagi ellentételezés fejében) ők is igénybe vették a kelet-galiciai viszonyok feltérképezésére. (HL VKF B/160 2993/87 612/402 844. 1.)

ezredes van ennek a szervezetnek az élén, s Romániában pedig Kadikin vezérkari ezredes kezébe futnak össze a szálak. Tehát Berlinből, Wienből, Budapestről Belgrádba, s innen Szófián át a Krímbe érkező hírek az itteni Artamonov misszió megkezdésével érnek Szevasztopolba. Itt azonban a kapcsolatot nem találom: a belgrádi misszió monarchista lenne, s a továbbiak, Szófia, Várna stb. köztársaságiak? Tény az, hogy Vrangel kormánya nyíltan köztársasági, Vrangelt és néhány tábornokot kivéve. Ezt bizonyítják a mellékelt újságok is, melyek köztársasági szellemben vannak szerkesztve. (Ezekre később rátérek.)¹¹

Szamszonovék nem járnak soha a misszióhoz, s meglehetősen megvetőleg nyilatkoznak róla. Az ő emberük Ivanov tábornok is, akinek a kiküldetése most már egészen világos előttem. Ivanov azzal jött Budapestre, hogy feleségéhez utazik Stockholmba, de igen sokat tartózkodott Pesten. Itt még azt mondja Lerhe kapitány, hogy távirat érkezett Stockholmból, mely szerint Ivanov felesége útban van Szerbia felé, tehát pár nap múlva visszahívják. Így tehát Ivanovnak csak Budapestig kellett mennie, s talán éppen Szapunovot ellenőriznie, vagy neki felvilágosítást adnia, valamint Haritonnal és Besszonovval kellett valószínűleg találkoznia. Szapunovval azonban nem találkozott, mert amint hallom, Szapunov tegnap ide érkezett, ha csak Szapunov nem Budapesten keresztül jött Zalacsányból Belgrádba. Ajánlom tehát Ivanovot figyelni, hová fog utazni, ha ide vissza, akkor a német konzulátuson beadott kérvénye vízum iránt stb. csak manőver volt. Itt a Szamszonovék körében elterjedt dolog, hogy Wienben az osztrák és orosz monarchista pártok egyesültek, és igen gyakran politikai összejöveteleket tartanak. Wienben valószínűleg megerősítették a figyelést.¹²

A Komisszarov esete élénken foglalkoztatja az elméket. Szamszonovék szerint Vrangel kitiltotta őt Dél-Oroszország területéről. Tegnap este jelenlétemben tárgyaltak Szamszonovék Komisszarovról, s igen ironikusan nyilatkoztak a félmillióról, s egyben fölvetették a kérdést, hogy a másfél millió (Begicsov et Komisszarov) elég tandíj volt-e a jövőre? Én kijelentettem, hogy semminemű ilyen kérdés nem érdekel, miután én, mint a Vrangel-hadseregbe utazó már orosz tiszt egészen privát ember

¹¹ Az újságok, újságkivágások nem találhatók a jelentés mellett a levéltári anyagban.

A bekezdésben szereplő személyek életrajzi adatai Marusevszkij tábornok kivételével ismeretlenek. Szapunov százados az első világháborúban hadifogolyként került Magyarországra, Batthyány Pál gróf vendégeként, annak zalacsányi kastélyában tartózkodott. Lerhe esetében valószínűleg Makszim Germanovics Lerhe (1889–?) orosz pilótáról van szó, az 1910-es évek elején a LJAM orosz repülőgéptípus egyik konstruktőre, az első világháborúban az északi fronton egy bombázó-osztag parancsnoka volt. Testvére, German Germanovics Lerhe oktobrista politikusként tagja volt a III. Állami Dumának.

Marusevszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics (1874–1952): altábornagy, az I. világháborúban a 3. Orosz Különleges Dandár parancsnokaként a francia hadszíntéren harcolt, 1917-ben visszarendelték Oroszországba, a bolsevik hatalomátvételt követően letartóztatták, december elején szabadon engedték, ezt követően elhagyta Oroszországot, 1918 novemberében visszatért Arhangelszkbe, részt vett az északi területeken az ellenforradalom szervezésében. 1919. őszén Svédországon keresztül emigrált. Többször megfordult Magyarországon, részt vett a Vrangel-hadsereg alakulatainak magyarországi elhelyezésével kapcsolatos tárgyalásokon.

¹² Ivanov, Alekszandr: orosz tábornok, részletes életrajzi adatai ismeretlenek, a magyar hatóságok értesülései szerint azért érkezett Magyarországra, hogy a Vrangel-rezsim számára információkat szerezzen az országról.

Hariton, Alekszandr: részletes életrajzi adatai ismeretlenek, a Budapesten amerikai vöröskereszt misszió orosz osztályához volt beosztva, a magyar kormány felé próbált hivatalos képviselőként fellépni, magyar részről gyanúsnak tartották kiterjedt zsidó kapcsolatai miatt. 1921 őszén a budapesti katonai körletparancsnokság defenzív osztálya kiutasítását javasolta, mivel számos olyan adat került a birtokába, ami alapján valószínűsíthető lehetett, hogy Hariton a szovjetek ügynöke Magyarországon. (HL VKF B/168 3536/1987 295. l.)

vagyok, egész véletlen, hogy egyáltalán tudok valamit az esetről. Erre már csak Marusevskij tábornok jelentette ki, hogy ő szeretne egy országot találni, ahol koronának hullanak a zsebébe. Máskülönben Marusevskij, Szamszonov és Lerhe készülnek Budapestet „megnézni”. Én az egész társalgás alatt közönyt mutattam a Komisszarov esete iránt, valóságban azonban igen deprimálólólag hatott rám.¹³

Komisszarov-eset letárgyalása után Lerhe azt kérdezte, hogy Magyarországon le lehetne-e telepedni orosz menekülteknek. Én azt feleltem, hogy Magyarországnak annyi menekültje van a megszállott területekről, hogy gondolni sem lehet arra, hogy a kormány oroszokat segíljen. Magyarországra csak úgy jöhetnek, ha van valami jó ismerősük, mint Szapunovnak és Perfilevnek,¹⁴ mert ha pénzzel jönnek is, lakást Budapesten nem találnak, s állandóan szállodában lakni nagyon költséges.

Krímbe való érkezésem után első feladatomban lesz az Ivanov-Szamszonov-Kadikin akció teljes felderítése, továbbá a belgrádi monarchista misszió, a kikapcsolása az említett akcióból, Komisszarov esete krími megvilágításban.

III.

Párizsban a „Bureau du Comité de Secours aux Juifs”, 43 Rue–St.George Tel.Gut. 16-05 [alatt] van az „Oroszországban pogromok által sokat szenvedett zsidókat gyámolító egyesület”. Ez az egyesület az említett néven nem csak orosz zsidókat gyámolít, hanem állítólag Magyarországból Bécsbe menekülteknek is juttat összegeket nemzetrontó munkára – ajánlom utána járni.

Szeptember 22-i hír szerint Trockij az „Izvesztijában” cikket ír, és felhívja a lakosságot, hogy készülődjön új téli háborúra.

A szevasztopoli szerb misszió elnöke, Stefanović őrnagy a krími kormánnyal tárgyalást kezdett gazdasági szerződések megkötése céljából.

A bolsevisták Romániában, Ausztriában és a Keleten élénkebb agitációt kezdtek. Vrangel hadserege Alekszandrovsnál körülfárta a 23. szovjet hadosztályt, amely kapitulált. Ezenkívül foglyul ejtett két lovas ezredet, 16 ágyút zsákmányoltak. Az utóbbi 6 nap alatt 10 000 fogoly és 35 ágyú esett Vrangel kezébe. Alekszandrovszk

¹³ Komisszarov, Mihail Sztjepanovics (1870–1933): csendőr vezérőrnagy, 1904-ben a Belügyminisztérium Rendőri Ügyosztályán a külföldi követségek megfigyelésével megbízott részleg vezetője. A rejteltáviratok megfejtésének orosz szakértője. 1909 és 1915 között a jenyiszeji, permi, szaratovi stb. csendőrkerületek parancsnoka. Az emigráció éve alatt együttműködött a szovjet hírszerzéssel.

Magyarországgal egy meglehetősen kétes vállalkozás során került kapcsolatba. 1920 nyarán orosz és német politikusokból, üzletemberekből álló kör a magyarok bevonásával a dél-oroszországi nyersanyagkincsre és az akkor még Vrangel uralma alatt lévő Krím-félszigetre alapozva egy szovjetellenes együttműködés kereteit kívánta megteremteni, melynek hosszú távú célja egy orosz-német-magyar-japán hatalmi blokk létrehozása lett volna. Komisszarov zavaros elképzeléseire jellemző, hogy Magyarországon Romanov-rubeleket kívánt nyomtatni, az antanttal szimpatizáló Vrangelt – ha szép szóval nem megy – erőszakkal kívánta eltávolítani útjából, illetve meg volt győződve róla, hogy a cár és családja Japánban élnek, ahonnan ő [Komisszarov] majd az európai ügyek elrendezését követően elhossa a trónörökösöt. A magyar kormány nagyfokú óvatosságot tanúsított Komisszarovval és csoportjával szemben, a Krímbe pedig még beutazó-vízumot sem kapott az egykori orosz csendőrtábornok. (HL VKF B/161 3004/1987 712/405, ill. 3005/1987 712/405)

Begicsov, Konsztantyin: orosz szélhámos, aki 1920 elején az orosz menekültek anyagi segélyezésére 1 millió koronát kapott a magyar kormánytól. Az összeg kiutalását hamarosan leállították, mert Begicsov többszöri felszólítás ellenére sem volt hajlandó elszámolni a felvett pénzről (mintegy 270 ezer koronáról) (HL VKF B/161 3046/1987 322. l.; 3046/1987 344. l.).

¹⁴ Perfilev, Dmitrij Szergejevics: orosz gárdatiszt, lovastüzér ezredes, részletes életrajzi adatai ismeretlenek, az 1920-as évek elején Magyarországon élt, fő pártfogói ifjabb Wekerle Sándor és ifj. gróf Batthyány Gyula voltak, szolgálatait egy-egy alkalommal a magyar hírszerzés is igénybe vette a balkáni orosz emigráció megfigyelésére. (HL VKF B/160 2993/1987 612/403)

irányában a 37. szovjet hadosztály egyik dandárját szintén elfogták, 5 páncélvonatot és 7 mozdonyt zsákmányoltak.

A krími kormány eddig Európával 21 szerződést kötött, melyek szerint 60 000 tonna mindenféle árut kapott. Ezek ellenében [a] Krím Európának 5000 tonna zabot szállított, 12 000 tonna liszt be van rakva hajókba és elirányításra vár. Ezek ellenében [a] Krím 4 hajórakomány gyári munkákat és gazdasági gépeket kapott. A külföldnek leadott liszten kívül [a] Krímnak maradt 6 millió pud lisztje (1 pud 16 kg).

A Krímben nagy gazdasági tárgyalások kezdődtek, amelyre Vrangelt az összes külföldön élő szakértőket táviratilag meghívta, s Párizsból már igen sokan ki is utaztak. Sztruve,¹⁵ Vrangel külügyminisztere is gazdaság, valószínűleg ő fogja a tárgyalást vezetni.

IV. Sajtó

Az I. jelzésű újság első számú cikke párhuzamot von Millerand – Wilson – Vrangel – Giolitti – Lloyd George – Simons között. Erősen támadja Lloyd George-ot, s őt tünteti fel okozójául az orosz szerencsétlenségnek. A 2. cikk Vrangel nyilatkozatát tartalmazza a katonai helyzetről. Részletesen beszámol, miért vonta ki Vrangel a haderőket Kubánból, s miért irányulnak céljai nyugat felé. (utalok itt arra a jelentésre, amelyért 500 korona jutalomdíjat kaptam, u.i. párhuzamot lehet vonni az akkori „keleti célok” alatt írt részlet, és az idevágó újságcikk között.)¹⁶

Itteni hírek szerint azonban nemcsak az újságban felhozott okok miatt vonta ki Vrangel seregét a Kubánból, hanem azért is, mert a kuban kozákok [sic] kevés megértéssel viseltettek akciója iránt. A 3. cikk rámutat arra, hogy Vrangel ellenforradalma nagyobb hatással van az orosz népre, mint a Gyenyikiné volt. Erősen demokratikus – hazafias szellemben van írva [a cikk]. Nem enged beavatkozni a mostani kormány ténykedésébe sem jobbról, sem balról. A cikket érdemes szóról szóra lefordítani. (Erre nekem nincs időm)

A mellékelt 3 további újság a Krímből származik, s eléggé tartalmatlanok. A „Volnij Golosz” [Szabad Hang – K. A.], a krími hivatalos lap itt jelenleg nem kapható. A „Pycekair Tazema” [sic]¹⁷ itt Belgrádban jelenik meg, s csupán azért küldöm, mert ez a legfrissebb orosz újság, amely itt ma kapható.

V.

A Vrangel-hadsereg szervezéséről a következőket tudtam meg: a fegyelem jó, harci kedv nem minden csapatnál kielégítő, sőt mondhatni, hogy a mozgósítottak nem mutatnak harci kedvet. Az önkéntesek, kozákok és tisztek, illetve ezekből álló alakulatok jól harcolnak. Az állományok csekélyek, lovasezredek per 400 embert számolnak. Ezen kívül a trénnél minden ezredben annyi lovas van állítólag, mint magában az ezredben, csakhogy nincs lovuk és fegyverzetük. Állítólag a románokkal kezdődtek tárgyalások ló-szállításra vonatkozólag. Fegyver- és lőszerszállítmányt Franciaor-

¹⁵ Sztruve, Pjotr Bergardovics (1870–1944): orosz diplomata, közgazdász, szociáldemokrata majd liberális politikus, 1920-ban Vrangel kormányának külügyminisztere; a fehér mozgalom és az emigráció egyik meghatározó személyisége, a „Russzkaja Miszt” (Orosz Gondolat) és a „Vozrozszenyije” (Újjászületés) című emigráns újságok szerkesztője

¹⁶ A hivatkozott jelentés egyelőre nem került elő a levéltári anyagból. Purjesz itt az ún. kubáni deszant néven ismert katonai vállalkozásra utal, amikor 1920 augusztusában Vrangel kísérletet tett a Krímből kiindulva a Kubánra is kiterjessze a hadműveleteket. A Szergej Georgijevics Ulagaj által vezetett expedíciós csapatok azonban nem tudtak tartós sikert elérni, azokat néhány hét múlva ki kellett vonni a térségből.

¹⁷ Valószínűleg „Russzkaja Gazeta” [Orosz Újság].

szágból és Amerikából várnak. Itt azt beszélük, hogy Vrangel hadserege ma már 200 000 embert számlál, s legalább kétszer annyi szovjet haderőt köt le. A ruházat angol.

A flotta 20%-ban régi matrózokból, 80%-a a fiatal intelligencia fegyverképes tagjaiból áll. A 20% matróz kivétel nélkül mind bolsevik, amit nem is tagadnak.

Tegnap este hallottam, hogy a Krímben monarchista puccsot lepleztek le és a résztvevőket haditörvényszék elé állították. A résztvevők közül nevet eddig megtudnom nem sikerült. Azt hangoztatják, hogy Londonból indult ki a puccs, s Gyenyikin minden valószínűség szerint szerepet játszik a dologban. A puccsot olyannak minősítik, mint az arhangelszki „Csaplin-féle” monarchista puccsot, s azt jósolják, hogy ennek éppen olyan következményei lettek volna, mint voltak az arhangelszki puccsnak. Újra az angolok kezét látják a dologban.¹⁸

Ha Lengyelország békét kötne a bolsevistákkal, az ott megszervezett és szervezés alatt álló orosz csapatok Vrangelhez csatlakoznának.

Ivanov tábornok egy levélben (melyet elutazásomkor adott át) Budapestre Marusevszkij tábornokot, Orlov ezredet, Galoszkij ezredet vagy Kadikin ezredet ajánlja.¹⁹ Marusevszkij természetesen magasabb beosztást vár, nem jöhet tehát számitásba. Kadikin a II. fejezetnek 2. pontjában említett szervezetnek a vezetője, Orlov és Galoszkij ezredesek a felderítő szolgálatban teljesítenek szolgálatot. Kétséges tehát, hogy a vezérkar ezeket a fontos beosztásban lévő tiszteket nélkülözhetné. A Vrangel vezérkarnak azzal is kell számolnia, hogy mi tudjuk, hogy kik azok a tisztek, milyen beosztásuk van, s gondolom, hogy ilyen exponált beosztásban lévő tiszteket nem fog hozzánk küldeni.

Kérem a Vkf.ny.d.-t, hogy részemre az itteni konzulátusnál utaltasson ki egy bizonyos összeget, amit innen azután vagy egyszerre, vagy időnként az itt megbeszélte módokat szerint megkapnék. Ha a Krímben egy újság 600 rubelbe kerül, akkor el sem tudom képzelni, mennyi kell ott a megélhetéshez. Úgy pedig, mint az oroszok élnek itt, élni lehetetlen, már mostanáig elköltöttem az egész szeptemberi fizetést + amit a vk.ny.d.-től kaptam. Innen Szófiáig vasúti jegyen kívül 50 dinárt adnak az oroszok, és pénzem nem lévén a konzulátustól kellett 250 dinárt kérnem. (Marsik: Megjegyzés! A viszonyok kellő ismerete mellett jónak véltem Purjeszt 1000 dinárral ellátni, nehogy pénztelenségen az egész kiküldetés hajótörést szenvedjen. IX./29. Marsik.)²⁰

Várnában, mondják, egy hétig fogunk időzni. Kérem ezen kérésemre a választ rejtjelezett táviratban ide minél előbb leadni.

IX./30. Purjesz hdgy. s.k.

¹⁸ Nem teljesen egyértelmű, hogy Purjesz milyen monarchista összeesküvésre gondol. A Krímben komolyabb monarchista szervezkedést 1920. június elején lepleztek le. Az összeesküvők célja az volt, hogy Vrangel helyett a krími minióllam élére I. Miklós unokája, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg kerüljön, az ő megérkezéséig pedig mostohafia, Szergej Georgijevics Romanovszkij-Leuchtenberg herceg vegye át a hatalmat. Az összeesküvést Vrangel felszámolta, a herceget Nyikolaj Nyikolajevics után küldte Rómába. (Vrangel, P. N.: Voszpominanyija, Knyiga 2. V. fejezet, <http://militera.lib.ru/memo/russian/vrangell/16.html> A letöltés időpontja: 2010. június 22.)

Csaplin, Georgij Jermolajevics (1886-1950): I. osztályú kapitány, az 1918 augusztusi arhangelszki bolsevikellenes felkelés résztvevője, az Északi Flotta parancsnoka, 1920-tól Angliában élt emigrációban, a II. világháborúban őrnagyi rangban az angol hadseregben szolgált.

¹⁹ Orlov és Galoszkij ezredesek életrajzi adatai ismeretlenek.

²⁰ Marsik megjegyzése a szövegben géppel aláhúzva. Marsik = Marsik Jenő konzul, a belgrádi követség diplomatája.

U.i.

Ismét tudomásomra jutott, hogy Hariton futárpostát küld Belgrádba. Legutoljára Besszonov ezredest küldte. El sem tudom képzelni, hogy lehet Haritonnak a futárpostáját respektálni. Utólag hallottam, hogy Szapunov is hozott magával lepecsételt borítékot.

Kérem Palló őrnagy csoportját utasítani, hogy a Deák Ferenc utcában a Váci utca torkolatától egészen a Deák téri evangélikus templomig az összes házat nézzék át, nincs-e, illetve nem lakik-e ott orosz. Ha igen, akkor rendezzenek alapos házkutatást. Az oroszok személyleírása: 1.) alacsony, szőke, nyírott bajuszú, 30 év körüli, állandóan aranykeretes szemüveget, vagy cvikkert hord. 2.) középmagas, barna, borotvált, 26-28 éves, talán orosz zsidó.

Ha itt feltalálhatók nem lennének, úgy de. 9 h felé figyeljék az „EMKE” kávéházat, oda szoktak járni reggelizni. Reggel kopott, foltozott ruhában járnak, estefelé jobban kiöltöznek.

IX./30. Purjesz hdgy. s.k.

*

Nem selejt

24.277²¹

Purjesz György hadnagy

Jelentés a krími viszonyokról.

1920. X. 6. – 1920. XI. 20.

A Vkf.ny.d.oszt. 22.447./d.sz. rendelete alapján 1920. szept. 23-án a Krímben utaztam, s onnan 1920. december 18-án tértem vissza.

Rögtön megérkezésem után a viszonyokról kezdtem tájékozódni, hogy meg tudjam állapítani Vrangél tábornok akciója eredményes lehet-e, s van-e létjogosultsága a krími vállalkozásnak. Az adatokat ehhez főleg a régi ismerőseimtől, továbbá az orosz nyelv teljes jóbírása folytán a lakosság minden rétegével való érintkezés folytán szereztem be. Előnyömre szolgált azon körülmény, hogy mint a Gyenyikin hadsereg tisztje, az orosz helyzettel akkoriban is tisztában voltam, tudtam, hol kell a gyenge oldalakat keresni, s ezeket Vrangelnél is igen rövid időn belül megtaláltam. Megkönynyítette részemre a hírszerzést azon körülmény is, hogy Gajevszkij vk.t. [vezérkari testületi] ezredes segédtisztjénél, Zausztyinszkij hadnagnál laktam, ki önként osztotta meg velem lakását, miután Szevasztopolban lakást kapni nem lehetett, s a többi ismerősömnél is laktak már menekültek. Gajevszkij ezredes Szovjetoroszországot figyelte s a nyugati hatalmaknál való bolsevik agitációt is nyilvántartotta. Zausztyinszkij hadnaggal²² igen hamar jó viszonyban lettem, s így sok értékes adatot sikerült megtudnom. A hadsereg fegyelmét, rendjét, az arcvonalról szabadságra vagy mögöttes országrészbeli beosztásra érkező tisztektől tudtam meg, akik között sok ismerősöm volt azon időből, mikor én is Gyenyikinnél szolgáltam.

Alábbi jelentésemben foglalt adatok valódiságáért tehát minden tekintetben viselni kívánom a felelősséget.

²¹ kézírással

²² Gajevszkij ezredes és Zausztyinszkij hadnagy életrajzi adatai ismeretlenek.

I. A hadsereg szervezete

1. Személyi beosztások

Kormányzó és főparancsnok: Vrangel Péter Nyikolajevics báró, altábornagy²³

Parancsőrtszt: Pokrovskij hadnagy.

Vezérkari főnöke: Satyilov altábornagy²⁴

A főhadiszállás térparancsnoka: Petrov tábornok

Vezérszállásmester (General Quartiermeister): Konovalov tábornok²⁵

A hadművelleti osztály vezetője: Skelenko vk.t. ezredes²⁶

A katonai közigazgatás főnöke és a hadügyminiszter: Vjazmityinov tábornok (később Danyilov tábornok). Ennek főszállásmestere (Oberquartiermeister): Arhangelszkij vezérkari ezredes. – A katonai közigazgatás főnökének helyettese és vezérkar[i] főnöke: Nyikolszkij tábornok.²⁷

A felderítő (nyilvántartó) osztály vezetője: Sztanyiszlavszkij vk.t. [vezérkari tesületi] ezredes Ez figyelte az összes külföldi államokat és a külföldön élő orosz politi-

²³ Vrangel, Pjotr Nyikolajevics báró (1878–1928): altábornagy, eredetileg bányamérnöknek tanult, később került a gárdalovassághoz, harcolt az orosz-japán háborúban, az I. világháborúban kozák ezred, majd dandárparancsnok a galíciai hadszíntéren, 1917-től az uszurijszki lovashadosztály parancsnoka. 1918 augusztusától szolgált az Önkéntes Hadseregben, előbb az 1. lovashadtest, majd a kaukázusi hadsereg parancsnoka. 1920 áprilisától a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők főparancsnoka, a Krím kormányzója. A bolsevikoktól elszenvedett vereség után hadseregét 1920 novemberében evakuálta a félszigetről. Élete hátralévő részét emigrációban töltötte Konstantinápolyban, Karlócán majd Brüsszelben.

²⁴ Satyilov, Pavel Nyikolajevics (1881–1962): lovassági tábornok, Vrangel egyik legközelebbi harcóstársa, 1918 decemberében csatlakozott a fehér mozgalomhoz. Az 1. lovashadosztály parancsnoka, részt vett a kubáni hadműveletekben. 1919 júniusától Vrangel vezérkari főnöke a kaukázusi hadsereg élén. 1920 áprilisától Vrangel helyettese, júniustól a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők vezérkari főnöke. Az emigrációba 1922-től a Főparancsnok rendelkezési állományában, 1924-től a ROVSZ (Roszsijszkij Obscsevoinszkij Szozuz – Orosz Összharci Szövetség) I. (Francia) osztályának vezetője. A II. világháborút követően visszavonult a politikai élettől.

²⁵ Konovalov, German Ivanovics (1882–1936): vezérőrnagy, az I. világháborúban Bruszilov 8. hadseregének törzsében szolgált, 1918-tól a fehér mozgalomban, 1920-ban a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők főszállásmestere; 1920 őszétől emigrációban. Előbb Bulgáriában, majd Romániában élt. 1936-ban egy kolozsvári kórházban halt meg, egy ellene elkövetett merényletben szerzett sérülés következményeként.

²⁶ Skelenko, Anton Makszimovics (1889–1946/47?): vezérkari ezredes, 1920 márciusától Konovalov alárendeltségében a hadművelési osztály vezetője, a Krím kiürítése után Prágában élt emigrációban, 1925-től a csehszlovák hadsereg tisztjeként ezredesi rangban a Katonai-Földrajzi Intézet munkatársa. 1945-ben a szovjet kémelhárítás letartóztatta, szovjet fogságban halt meg.

²⁷ Vjazmityinov, Vaszilij Jefimovics (1874–1929): altábornagy, az I. világháborúban ezred-, hadosztály-, majd hadtestparancsnok volt, illetve magasabbegységek törzseiben teljesített szolgálatot, 1920 márciusától a krími kormány hadügyminisztere. 1921-től Vrangel képviselője Bulgáriában. 1923-tól Belgrádban az SZHSZ Királyságbeli Orosz Menekültek Bizottságának Oktatási Osztályát vezette.

Danyilov, Jurij Nyikiforovics (1866–1937): gyalogsági tábornok, 1914–1915-ben a főparancsnok, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg főszállásmestere, 1917-ben az 5. hadsereg parancsnoka; 1918-ban néhány hónapig a Vörös Hadseregben szolgált, katonai szakértőként részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon, majd tagja lett a fegyveres erők újjászervezésével foglalkozó szakértői bizottságnak. 1918. március végén távozott posztjáról, Ukrajnába utazott és csatlakozott a fehér mozgalomhoz. 1920 őszén a krími katonai közigazgatás parancsnokává nevezték ki. Konstantinápolyban, majd Párizsban élt emigrációban, több hadtörténeti munka szerzője, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg életrajzírója.

Arhangelszkij, Alekszej Petrovics (1872–1959): 1917-től altábornagy (Purjesz jelentésében tévesen adta meg rendfokozatát.), 1919 elején, több hónapos Vörös Hadsereg-beli szolgálat után csatlakozott a fehérekhez. Saját kérésére, más verziók szerint Gyenyikin utasítására hadbíróság elé állították, amely igazolta őt (annakidején több tisztnek segített átjutni a fehérekhez, kapcsolatot tartott illegális fehér szervezetekkel). A Krím kiürítését követően emigrációban élt, 1926-ig a vezérkari főnök helyettese; 1938-tól 1957-ig a ROVSZ elnöke.

Nyikolszkij, Vlagyimir Pavlovics (1873–1960): vezérőrnagy, vezérkari tiszt; 1919. áprilistól augusztusig az állami őrség parancsnoka. 1920-tól Bulgáriában élt emigrációban.

kusok tevékenykedéseit. Sztanyiszlavszkij direkte a katonai közigazgatás főnökének (és helyettesének) volt alárendelve.²⁸

Szovjetoroszországot Gajevszkij vezérkari ezredes figyelte Gajevszkij Arhangelszkij ezredes főszállásmester útján volt a katonai közigazgatás főnökének és ennek helyettesének (aki a vezérkari főnök is volt) alárendelve.

Sztanyiszlavszkij ezredesnek volt alárendelve Veriszockij VI. rangosztálybeli (ezredes) polgári bíró, aki tulajdonképpen a megfigyelést vezette, érkezőket kikérdezte, külföldön levő megfigyelők jelentéseit feldolgozta, és tovább terjesztette. Veriszockij helyettese, Zemel VI. rangosztálybeli polgári bíró igen komoly, tanult ember. Ő adta ki annak idején Piłsudski marsall ellen az elfogató parancsot, ő tartóztatta le annak idején Raszkolnyikov tengerész hadapródot, a balti flotta jelenlegi főparancsnokát. Zemel az egész vezérkar tisztjei közül a legjobb benyomást gyakorolta és a legjobb munkaerő volt.²⁹

Smigelszkij vezérkari ezredes feladata volt a megfigyelő (nyilvántartó) osztályhoz, Sztanyiszlavszkijhoz és a főszállásmesterhez (Arhangelszkij) beérkezett hírekről informálódni, és a vezérszállásmester (General Quartiermeister) kémosztályával közölni és vizsgálni. Szóval a hadműveleti és katonai közigazgatás[i] hírszerzések között összekötő volt.

Báró Nolken vkt. ezredes³⁰ a külföldi államokkal való összekötő iroda vezetője volt. Nolken összeköttetést tartott Sztanyiszlavszkijjal; Arhangelszkij útján Nyikolszkijjal és a külügyi hivattal. Köteles volt az összes Krímben lévő külföldi missziókkal és a külföldön lévő orosz missziókkal összeköttetést fenntartani.

Kohlberg hadnagy Sztanyiszlavszkij ezredesnek alárendelve azokat tartja nyilván, akik külföldön a Vrangel-akciót kompromittálják, és monarchistának kiadva magukat külföldön Nyikolaj Nyikolajevics, Dolgonyikij herceg, Krasznov tábornok stb. ismert monarchisták neveivel visszaélnék, s így pénzt igyekeznek maguknak kiszorítani. Minden ilyen kompromittálónak egy sárga kartonlapja van, amelyre rá van írva, hol, milyen szélhámosság útján ért el valamilyen eredményt, illetve próbált eredményt elérni.³¹

²⁸ Sztanyiszlavszkij, Andrej Vasziljevics (1883–1941): vezérkari ezredes, az I. világháborúban a 4. hadsereg főszállásmesterének adjutánsa; katonai szakértőként részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon; tagja volt a hírszerző és kémelhárító tevékenységet szervező bizottságnak; 1918 szeptemberében átment a fehérekhez, az Orosz Hadsereg vezérkarában teljesített szolgálatot.

²⁹ Raszkolnyikov (Iljin), Fjodor Fjodorovics (1892–1939): orosz forradalmár, 1910-től párttag, 1914-ben katonai szolgálatra a Balti Flottához hívták be, tengerész zászlós; részt vett az októberi bolsevik hatalomátvétel előkészítésében, 1920-1921-ben a Balti Flotta parancsnoka volt; az 1930-as években szovjet követ Észtországban, Dániában majd Bulgáriában; 1938-ban disszidált, a „Nyílt levél Sztálinhoz” című, a „Novaja Rosszija”-ban megjelent írásában a szocializmus és a forradalom elárulásával vádolta a főtítkárt.

Veriszockij és Zemel életrajzi adatai ismeretlenek.

³⁰ Nolken, Alekszandr Ludvigovics (1879–1958): vezérőrnagy (Purjesz tévesen adta meg rendfokozatát.); vezérkari tiszt, 1918-tól a fehér mozgalomban; az Orosz Hadsereg mellett működő francia misszióhoz volt beosztva, feladata a külföldi képviselőkkel való kapcsolattartás volt. A Krim kiürítését követően emigrációban élt előbb az SZHSZ Királyságban, majd Franciaországban.

³¹ Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg (1856–1929): lovassági tábornok, I. Miklós cár unokája, 1905 és 1915 között a Szentpétervári Katonai Körzet parancsnoka, 1914–1915-ben az orosz haderő főparancsnoka, 1915-től a kaukázusi front parancsnoka, 1919 márciusában emigrált a Krímből, emigrációban előbb Olaszországban, majd Franciaországban élt. Aktívan részt vett a trón betöltésének kérdése körül folytatott politikai küzdelmekben.

Krasznov, Pjotr Nyikolajevics (1869–1947): lovassági tábornok, az I. világháborúban dandár-, majd hadtestparancsnok; 1918-ban doni atamánna választották; 1919-ben Gyenyikinnel való konfliktusa miatt lemondott tisztségéről. Ezt követően az Északnyugati Hadsereg propagandaosztályának vezetője. 1920-tól emigrációban, előbb Németországban, majd Franciaországban élt. A második világháború alatt együttműködött a németekkel, kozák hadtestet szervezett. 1945-ben az angolok kiadták a szovjeteknek, mint háborús bűnöst halálra ítélték és kivégezték.

Karaszev hadnagy Sztanyiszlavszkij csoportjában a zsidókérdéssel foglalkozik. Ezt elég jól érti. Amerikában járt fiatal korában, a hol a zsidósággal kapcsolatban a szabadkőműves kérdés kezdte érdekelni. Amerikában szerzett tapasztalatait Vrangelnél igyekezett érvényesíteni. Igen érdekelték őt a magyarországi szabadkőműveseknél lefoglalt titkos iratok stb., amiről én azonban vajmi keveset tudtam neki beszélni.

Kohlberg és Karaszev hadnagyról a jelentésem további részében még részletelesen meg fogok emlékezni.

Ivanov tábornok ki jelenleg Budapesten tartózkodik a Vrangel vezérkar ide küldött titkos szerve, aki több jelentést küldött már haza. Őt tartják a legügyesebb megfigyelőnek. Csendőrtiszt volt fiatal korában. A vezérkar nem akarta, hogy mi itt észrevegyük, hogy ők minket figyelnek, mert azt hitték, hogy ezáltal ellenszenvet keltenek. Azért igyekeztek minket mindenféleképpen megtéveszteni azzal, hogy Ivanov Stockholmba utazik, aztán, hogy felesége jön ide stb. Továbbá azt is hinni vélik, hogy mi nem fogjuk gondolni, hogy egy olyan öreg tisztet, tábornokot, megfigyelésre küldenek ki. Az orosz vezérkarban nincs tiszt, aki magyarul beszélne, hogy ide küldése esetén a lakosság minden rétegével beszélni tudjon. Azért is küldték Ivanovot, aki franciául és angolul folyékonyan és németül is elég jól beszél. Ivanovnak [a] Krímből október utolsó napjaiban 3500 francia frankot küldtek. Jelentéseit direkt Veriszockijnak küldte.

Marusevskij tábornok tudomásom szerint Miller³² kiküldöttje és a vezérkarban kategorikusan kijelentették, hogy Vrangel csak olyan tisztet küld ki képviselőjének, aki a krími helyzettel tisztában van, akit a vezérkar is ismer. Marusevskijt nem ismerték Dél-Oroszországban, és nem is volt a Krímben a polgárháború alatt.

2. A hadrakelt sereg

A hadsereg, mint ismeretes, a Gyenyikin hadsereg Krímbe hátrált csapataiból, továbbá a későbbi idők folyamán a kaukázusi arcvonalról átszállított csapatokból alakult. A szervezés és az ellenforradalom továbbvezetése kizárólag Szlascsev³³ tábornoknak köszönhető, aki a perekopi földszorosnál lezárta az utat a délre előretörő vörös hadsereg előtt, és bázist biztosított egy új hadsereg megszervezésére. Szlascsev ezen érdemét Vrangel is elismeri és minden parancsában, ahol a Krím megmentéséről beszél, Szlascsev nevét elismeréssel említi meg. Szlascsev tábornok a „krimszkij” jelzőt kapta a neve mellé Vrangeltől, az új neve tehát Szlascsev-Krimszkij, magyarul Krími-

A Dolgonyikij név valószínűleg elírás a szövegben, talán a Dolgorukij vagy a Dolgorukov hercegi családok valamely tagjáról van szó.

³² Miller, Jevgenij Karlovics (1867–1939): lovassági tábornok, az I. világháborúban az 5. hadsereg törzsnének főnöke, 1916-tól hadtestparancsnok. 1917 áprilisában letartóztatták; 1919-ben az arhangelszki kormány külügyeinek irányítója, az Északi Terület főkormányzója, 1919 májusától az Északi Hadsereg parancsnoka volt. 1920 februárjában Norvégiaába emigrált. 1920 májusától Vrangel párizsi képviselője, 1922-től vezérkari főnöke. A ROVSZ megalakulását követően a szervezet első elnökhelyettese, 1930-tól elnöke. 1937-ben az NKVD ügynökei Párizsból elrabolták. A Szovjetunióban halálra ítélték és 1939-ben kivégezték.

³³ Szlascsev-Krimszkij, Jakov Alekszandrovics (1885–1929): altábornagy; a fehér mozgalom egyik legelmentmondásosabb alakja; 1917 decemberében csatlakozott az önkéntes hadsereghez, harcolt a Kaukázusban, Kubán vidékén, 1919–1920-ban a 3. hadtest parancsnokaként sikerrel védelmezte a Krímet a bolsevikok támadásától, 1920 júliusában a kahovkai hídfőnél elszenvetett kudarca miatt lemondott tisztségéről. Az emigrációban élesen bírálta Vrangelt a Krím feladásáért, a főparancsnokkal való konfliktusa miatt a tiszti becsületbíróság ítélete alapján elbocsátották a haderő kötelékéből. 1921 őszén a szovjet hírszerzéssel folytatott tárgyalások eredményeképpen visszatért Szovjet-Oroszországba. Itt jelentette meg emlékiratait. A vörös hadsereg parancsnoki állományának tartott lövésztanfolyamon taktikát oktatott. 1929-ben máig tisztázatlan körülmények között gyilkossá áldozatául esett.

Szlasceev. (l. 1. sz. mell.)³⁴ A hadsereg szervezése idején azon körülmény is kedvezett Vrangelnak, hogy a szovjet Lengyelországgal volt elfoglalva, nem fordíthatott tehát nagy gondot Vrangelnak, meg nem is vette komolyan a krími akciót. Az első szervezési nehézségek leküzdése után Vrangelnak sikerült két gyaloghadtestet arcvonalba küldeni igen csekély lovassággal és tüzérséggel. A nagyszámú Gyenyikin-lovasság részint a bolsevistákhoz pártolt át, részint a Kaukázusban való behajózás alkalmával lovait, hajótér híját, a kaukázusi parton hagyta, s csak nyergekkel érkezett a Krímbe.

A lengyelek elleni vörös offenzíva idején Vrangel ezzel a két hadtesttel előretört, több foglyot ejtett, lovakat és ágyúkat zsákmányolt, és kétszer olyan nagy területet szállt meg, mint a Krím félsziget. Ez természetesen azért sikerült neki, mert a vörös hadsereg a lengyel fronton volt elfoglalva. Amikor én a Krímbe érkeztem, a katonai helyzet a következőképpen alakult ki:

Megszállva volt a Dnyeper-Szinyelnikovo-Berdjanszk háromszög. Ezt az arcvonalat Vrangel akkor már 3 gyalog és 2 lovashadtesttel tartotta megszállva. A három gyaloghadtest parancsnokai: 1.) Piszarev, 2.) Vitkovszkij, 3.) Szkalon (később Scserpov) tábornok. A két lovashadtest parancsnoka: a) reguláris lovashadtest: Barbovics b) lovas kozák hadtest: Bogajevszkij doni kozák atamán (taktikailag: Kaliszin tábornok).³⁵ A hadsereg számbeli növekedésének oka volt, hogy Vrangel a vörös foglyok nagy részét a fehér hadseregbe sorozta, és az is, hogy nagyobb számú vörös katonaság – főként doni kozákok, Bogajevszkij tisztelői, kiket a vörösök Gyenyikin összeomlása után kényszerrel a vörös hadseregbe soroztak be – megadta magát és lovakkal együtt át pártolt. Ezáltal a lovasság tetemesen megnövekedett. Mindemellett Vrangel hadserege csekély számú volt. Lovassággal együtt mintegy 50 000 főt tett ki (ezenkívül a mögöttes országrészbeli alakulatok).

³⁴ Purjesz hadnagy értesülései a „Krimszkij” jelzővel kapcsolatban helytállóak. Szlasceev volt az utolsó az orosz tábornokok sorában, aki katonai érdemeiért parancsnokától nevéhez kapcsolódó állandó jelzöt kapott. A hivatkozott melléklet nem található a jelentés melett.

³⁵ Piszarev, Pjotr Konsztantyinovics (1874–1967): altábornagy, 1918 januárjától a fehér mozgalomban, „pervopohodnyik” (olyan tiszt vagy katona, aki részt vett az Önkéntes Hadsereg első katonai vállalkozásaiban); 1919 augusztusától az I. kubáni kozákhadtest parancsnoka; 1920 áprilisában Vrangel Szevasztopol parancsnokává nevezte ki; 1920 augusztusától az I. (önkéntes) hadtest parancsnoka. Rövid görögországi és jugoszláviai emigráció után Franciaországban telepedett le.

Vitkovszkij, Vlagyimir Konsztantyinovics (1885–1978): altábornagy, 1918 elején csatlakozott az Önkéntes Hadsereghez; 1919 januárjától hadosztályparancsnok, 1920 augusztusától a 2. hadtest parancsnoka. A Krím kiürítését követően Gallipoliban Kutjepov tábornok helyettese; a „Gallipolisták Szövetségének” elnöke (Obszesztvo Gallipolijcev – az orosz hadsereg azon katonáinak és tisztjeinek szövetsége, akiket a Krím kiürítését követően a szövetségesek a Gallipoli-félszigeten helyeztek el). A ROVSZ I. osztályának vezetője; A II. világháborút követően kivándorolt az Egyesült Államokba.

Szkalon, Mihail Nyikolajevics (1874–1943): altábornagy; az I. világháborúban ezred-, majd hadosztályparancsnok; a polgárháborúban a lengyel-ukrán hadszíntéren harcolt, a lengyelek internálták, 1920 júliusában érkezett a Krímbe; Vrangel a 3. hadtest parancsnokává nevezte ki. Az emigrációban előbb Bulgáriában, majd 1925-től Csehszlovákiában élt.

Barbovics, Ivan Gavrilovics (1874–1947): altábornagy, 1918 őszén csatlakozott az Önkéntes Hadsereghez; Vrangel hadseregében előbb az I. lovashadosztály, majd az összevont lovashadtest parancsnoka. 1921-től Belgrádban élt, a front közeledtével 1944-ben hagyta el a várost, egy München melletti menekülttáborban halt meg.

Bogajevszkij, Afrikan Petrovics (1872–1934): altábornagy, a doni kozákok atamánja; partizánparancsnok, 1918 májusától a doni kormány elnöke, 1919 januárjában Gyenyikin a dél-oroszországi kormány fejevévé nevezte ki. A Krím kiürítését követően előbb a balkáni országokban, majd 1923-tól Párizsban élt.

Kaliszin nevű tábornok nem szolgált Vrangel hadseregében. Valószínűleg Nyikolaj Petrovics Kalinyin altábornagyról (1884–1949) van szó. Kalinyin 1920 augusztusáig a 2. doni kozákhadosztály parancsnoka volt, Vrangel ekkor egy általa vezetett vállalkozás kudarca miatt leváltotta, azt követően a doni kozákhadtest parancsnokának rendelkezési állományába került. (Talán ezt értelmezhetette Purjesz a hadtest feletti „taktikai parancsnokságként”.) A bukás után rövid ideig az SZHSZ királyságban, majd Franciaországban élt emigrációban.

A Dnyeper mentén állt az első hadtest, Piszarev tábornok parancsnoksága alatt. Ez volt a legnagyobb számú hadtest és ez tartotta a legszélesebb arcvonulat. Négy hadosztályból állt: Kornyilov, Markov, Alekszejev és Drozdovszkij tábornokokról elnevezett hadosztályokból.³⁶ Ezek voltak Vrangel legjobb csapatai, noha a pótlást bolsevik hadifoglyokból kapták. Régebben ezek a hadosztályok tiszti ezredek voltak és idővel alakultak legénységi hadosztályokká. A legnagyobb állománya az Alekszejev-hadosztálynak volt, mintegy 6-7000 ember. A legkisebb állomány a Markov-hadosztály – 1500-2000 fő. Tretyakov tábornok vezénylete alatt már háromszor tönkrement, ezért Tretyakovot le akarták váltani. Ő e szégyent nem akarta átélni és agyonlőtte magát.³⁷ A Kornyilov-hadosztály is szerencsétlen parancsnokot kapott, a 24 éves Szkobel tábornok cári hadnagy volt és Gyenyikin alatt lett tábornok.³⁸ Leváltani nem lehetett a többi Kornyilov-tiszt bajtársa miatt, akik nagyon szerették.

A Markov hadosztály 2000 embere a Dnyeper mentén igen széles arcvonulat tartott megszállva, kb. 12-15 km-t. A helyzet tényleg olyan volt, hogy a Dnyeper mentén csupán Kahovka felől fenyegette veszély a hadsereget. Kahovkát a vörösök nagyon megerősítették, és valahányszor Vrangel előre akart törni, a vörösök támadást intéztek Kahovkától és igyekeztek elvágni Vrangelt a Perekoptól. Az erőket tehát rögtön ide kellett vetni és a más szakaszon való előnyomulást megszüntetni. A lovas hadtestek nem voltak a gyalogos hadtestek állományában, hanem az arcvonulat parancsnokoknak [voltak] alárendelve. A bal arcvonulatparancsnok Kutjepov, a jobb Dorczenko tábornok, később Abrandov tábornok volt.³⁹ Ezek feladatához [sic] illetve

³⁶ A hadosztályokat a fehér mozgalom 4 meghatározó katonai vezetőjéről nevezték el, akik Vrangel krími államalakulata fennállásának idején már nem voltak az élők sorában. Lavr Georgijevics Kornyilov 1918. március 31-én (április 13-án) Jekatyerinodar ostrománál ágyútűzben halálos sebet kapott. Szergej Leonyidovics Markov altábornagyot 1918 júniusában egy bolsevik páncélvonatról kilőtt gránát ölte meg a második kubáni hadjárat idején. Mihail Vasziljevics Alekszejev az Önkéntes Hadsereg egyik alapítója 1918 októberében tüdőgyulladásban halt meg. Mihail Gorgyjevics Drozdovszkij vezérőrnagy lábfejét egy sebesülés következtében amputálni kellett, a seb elüszkösödött, elfertőződött, ez vezetett a tábornok halálához 1919. január elején. A hadosztályok azokból az alakulatokból, tiszti osztagokból, ezredekéből, hadosztályokból formálódtak, melyek az említett tábornokok parancsnoksága alatt álltak. (Kornyilov, Alekszejev és Drozdovszkij életrajzát lásd: Beloje dvizsenyje. Isztoriczeszkije portreti. (Összeáll.: Krucsinyin, A. Sz. et al.) Moszkva, Asztrel, 2006.; Markovról lásd: Belaja Rosszija. <http://belussia.ru/list-c-biography-alpha-c.html>; a letöltés időpontja 2010. augusztus 1.)

³⁷ Tretyakov, Alekszandr Nyikolajevics (1877–1920): vezérőrnagy; 1920 nyarától a Markov-hadosztály parancsnoka; a Dnyeperen túli sikertelen hadműveletek miatt Vrangel leváltotta a hadosztály éléről. Az erről szóló távirat kézhezvételét követően agyonlőtte magát.

³⁸ Szkobel – helyesen: Szkoblin, Nyikolaj Vlagyimirovics (1894–1937): vezérőrnagy; 1917-es rendfokozata: törzskapitány, innen kezdve karrierje valóban gyorsan ívelt felfelé (ennyiben pontosak Purjesz értesülései); 1918-ban már ezredparancsnok volt, 1920-ban Vrangel kinevezte a Kornyilov-hadosztály élére. Az emigrációban 1923-ig továbbra is az ezredé át szervezett Kornyilov-alakulat parancsnoka volt. 1930-ban az NKVD ügynöke lett, később az Abwehr is beszervezte. Részt vett Jevgenyij Miller tábornok elrablásában. Lebukását követően Spanyolországba menekült; egyes vélemények szerint itt szovjet ügynökök tették el láb alól, más verziók szerint akkor vesztette életét, mikor a Franco-légió Barcelonát bombázta.

³⁹ Kutjepov, Alekszandr Pavlovics (1882–1930?): gyalogsági tábornok; a preobrazsenszki gárdaezred utolsó parancsnoka; 1917 decemberében ezredét feloszlattva több tisztjével csatlakozott a fehér mozgalomhoz, Gyenyikin hadseregében hadtestparancsnok, Vrangel 1920 szeptemberében az 1. hadsereg parancsnokává nevezte ki. A Krím kiűrtését követően a gallipoli menekülttábor és az 1. hadtest parancsnoka volt. 1922-től Vrangel helyettese; a ROVSZ parancsnoka; 1930 januárjában szovjet ügynökök rabolták el, további sorsa ismeretlen; valószínűleg még az akció során életét vesztette.

Dorczenko – helyesen: Dracenko, Danyil Pavlovics (1876–?): altábornagy; 1918-1919-ben az észak-kaukázusi hadszíntéren harcolt; 1920 augusztus-szeptemberében a 2. hadsereg parancsnoka; 1920-tól Jugoszláviában élt emigrációban, a ROVSZ zágrábi szervezetének volt a vezetője. Az 1940-es évek első felében halt meg, egyes adatok szerint a 2. világháborúban a Wehrmacht kötelékében harcolt Tito partizánjai ellen.

Abrandov – helyesen: Abramov, Fjodor Fjodorovics (1870–1963): altábornagy; az I. világháborúban a 12. hadsereg törzsének főszállásmestere, majd hadosztályparancsnok; 1918 elején a doni partizánosztagok

a helyezethez mértén kaptak lovasságot. A Vrangel-hadsereg három gyalog hadtestének összesen 13 hadosztálya volt. A reguláris lovasság 8 ezredet, a kozák hadtest 2 lovas doni kozák hadosztályt, egy lovas kubáni kozák hadosztályt és egy terek-asztrahányi egyesített hadosztályt tett ki, mely utóbbinak egy dandárja lovas, a másik gyalogos volt. A terek-asztrahányi hadosztály a II. gyalogsági hadtestnek volt alárendelve. Az állományok alacsonyak voltak [sic], átlag 400 lovas. A Vrangel-lovasság tehát mindössze 8000 főt tett ki.

3. Mögöttes országbeli alakulatok

1.) Tartalék gyalogos dandár parancsnoka Szcicsov Dimitrij ezredes. Ennek a dandárnak nem volt állandó állomáshelye. Szevasztopol erőd- és helyőrségparancsnoka Jelcsanyinov tábornok, helyettese Taracskov tábornok, vezérkari tisztje Grünberg vezérkari alezredes.⁴⁰ Szevasztopol erőd- és helyőrségparancsnokának voltak alárendelve az összes Szevasztopolban álló alakulatok és intézetek: a szevasztopoli tisztizászlóalj, a vártüzérség, a Szergej hercegről elnevezett tüzértiszti iskola és az erődben lévő összes gyalogság és tüzérség. Az utóbbiak létszámát, úgy, mint az erődre vonatkozó összes adatokat nagyon titkolták, még exponált beosztásban lévő vezérkari tisztek sem tudták biztosan.

Szimferopol város katonai parancsnokának voltak alárendelve az összes szimferopoli alakulatok. Szimferopolban volt egy lovastiszti iskola, ahol fiatal lovastiszteket képeztek tovább, azonkívül több hadapródiskola és katonai akadémia.

A tengerparti városokban és nagyobb helységekből a tengerészparancsnokok működtek, nagyobb vasútállomásokon pályaudvar parancsnokok, esetleg vasúti vonalparancsnokok megfelelő csendőrséggel, és végül az államrendőrség, melynek parancsnoka Klimovics tábornok volt. Az államrendőrség a belügyi hivatal útján a polgári közigazgatásnak volt alárendelve. A katonai alakulatok az egész mögöttes országrészből a katonai közigazgatás főnökének és helyettesének voltak alárendelve. A nemzet- és kémvédelem az államrendőrség hatáskörébe tartozott, csupán a tengerpart mentén fekvő városok „tengerész kém- és nemzetvédelmi hivatalai” tartoztak a katonai közigazgatás alá. A szevasztopoli kém- és nemzetvédelem vezetője Avtomonov sorhajókapitány volt. Ez volt természetesen a legnagyobb[sic] védelmi intézmény.⁴¹

parancsnoka volt; 1920-ban a doni kozákhadtest élén részt vett az észak-tauriai harcokban; 1920 október-novemberében a 2. hadsereg parancsnoka. Az emigrációban a ROVSZ 3. (bulgáriai) osztályának vezetője, az emigrációban együttműködött az NKVD-vel (fia NKVD-ügynök volt), a II. világháború éveiben kollaborált a németekkel, a háború után az Egyesült Államokban élt.

⁴⁰ Jelcsanyinov, Georgij Ivanovics (1871–1924): vezérőrnagy, 1917-ben az odesszai katonai körzet parancsnoka, Gyenyikin önkéntes hadseregének tagja, Vrangel 1920 tavaszán nevezte ki Szevasztopol városparancsnokának.

Taracskov, ?. ?.: 1917-től vezérőrnagy, a 12. önálló nehéztüzér-osztály parancsnoka. A polgárháborúban a fehér hadseregben szolgált.

A bekezdésben szereplő többi személy életrajzi adatai ismeretlenek.

⁴¹ Klimovics, Jevgenyij Konsztantyinovics (1871–1932): altábornagy, 1905-től több város Ohrana-részlegének parancsnoka; később Moszkva városparancsnoka; az I. világháború éveiben előbb a rendőrségi ügyosztály vezetője a Belügyminisztériumban, majd a Szenátus tagja. 1917-ben letartóztatták, 1918-ban megszökött és csatlakozott az Önkéntes Hadsereghez. 1920 májusától Vrangel törzsében a különleges osztályt irányította, melynek feladata a kémelhárítás és a bolsevik ügynökök elleni harc volt a háterszágban. A polgári közigazgatás helyettes vezetője. A bukás után az SZHSZ államban élt emigrációban. Avtomonov sorhajókapitány életrajzi adatai ismeretlenek

A tengerészet Szablin ellentengernagy parancsnoksága alatt állott, ennek halála után Kedrov ellentengernagy vette át a parancsnokságot.⁴² A tengerész legénység legnagyobb részét megbízható elemekből állott.

1.) fiatal egyetemi hallgatókból, reáliskolásokból, technikusokból, szóval az értelmiségből.

2.) Kolcsakéktól Európába menekült gárdatengerészekből, akik mind kitűnő katonák és hazafias érzelmű emberek voltak.

3.) A fekete tengeri flotta bolsevikellenes elemeiből.

4.) Mozgósított tengerészekből (ezek voltak a legrosszabbak, meggyőződésüket illetőleg vörös érzelműek.)

A flotta máskülönben annyira harcképes volt, hogy komoly hadműveleteket, akciókat lehetett velük végezteni. Vrangel kaukázusi vállalkozása főleg a flottának köszönhető. Épp így Vrangel előrenyomulása az Azovi tengertől északra, Juszovka felé szintén flotta vállalkozáson alapult. A hajóegységek számát és elnevezését feldehárítani időhiány miatt nem volt módomban.

3. Hadműveletek

A Dnyeper-Szinyelnikovo-Berdjanszki arcvonal igen széles volt és nem kecsgetett nagy reménnyel további sikeres hadműveletekre, egyrészt mert az arcvonal igen kiszélesedett, és a csekély számú katonasággal, amely rendelkezésre állott, nem szilárdíthatott meg [sic], más-részt a bolsevisták által megerősített Kahovka-hídfeő a Vrangel-hadsereget oldalazta és taktikailag lehetetlenné tette a további hadműveleteket délen. Vrangel[nek] tehát minden igyekezete oda irányult, hogy a megszállott területről minden felesleges élelmiszert és anyagot kiszállítson a Krímbe, és azután a perekopi földszorosot megerősítve a Krím félszigetet birtokában tartsa, és a Kaukázusban vesse meg a lábát, hogy Gyenyikinhez hasonlóan onnan irányítsa az ellenforradalmat. Azt tudta Vrangel, hogy a gyéren megszállott Dnyeper-Szinyelnikovo-Berdjanszki vonal tarthatatlan. A perekopi szoros megerősítéséhez rögtön hozzáfogtak.⁴³ Az első nagyobb vállalkozás, a Krímből Ukrajnába való erőeltolás és az említett háromszög megszállása után [Vrangel] a kaukázusi expedíciót indította meg, melynek az lett volna a célja, hogy a kubáni kozákokat fellázza és elfoglalja a Kaukázust a

⁴² Szablin, Mihail Pavlovics (1869–1920): altengernagy; az I. világháború éveiben előbb a fekete-; majd a balti-tengeri flottánál szolgált; 1917-ben került vissza a fekete-tengeri flottához, a flottaparancsnok törzsének főnöke lett. 1918 és 1920 közötti pályáját számos vargabetű jellemezte. A bolsevikok nevezték ki a fekete-tengeri flotta parancsnokává; 1918 júniusában Moszkvában letartóztatták (megtagadta a hajók elsüllyesztésére vonatkozó parancsot). A fogságból megszökött, Angliába menekült. 1919-ben visszatért Dél-Oroszországba és a szevasztopoli kikötő parancsnoka lett; 1920 áprilisától a fekete tengeri flotta parancsnoka, Vrangel kormányának tengerészeti minisztere. Nagy szerepe volt a Krím kiürítésének előkészítésében; még az evakuáció előtt elhunyt.

Kedrov, Mihail Alekszandrovics (1878–1945): altengernagy; az I. világháborúban sorhajókapitány, majd a Rigai-öbölben állomásozó erők parancsnoka; a februári forradalmat követően az Ideiglenes Kormányban a hadügyi- és haditengerészeti miniszter helyettese; 1918-tól Kolcsak admirális londoni és párizsi katonai képviselője, 1920-ban hazarendelték, októbertől a fekete-tengeri flotta parancsnoka, ő vezényelte le 1920 novemberében a Krím kiürítését, 1921-ben Bizerta kikötőjében átadta a flotta maradvékát a franciáknak. 1930-tól a ROVSZ elnökének helyettese. 1937-ben, Miller tábornok elrablása után valamennyi, a szervezetben viselt tisztségéről lemondott. Mérnöként dolgozott Párizsban.

⁴³ A perekopi földszoros a Krím-félszigetet a szárazfölddel összekötő kb. 10 km széles földnyelv. 1920 augusztusában, a hadműveletek során Perekoppal szemben (attól kb. 80 km-re) a Dnyeper bal partján lévő Kahovkát a bolsevikok megerősített hídfeállássá építették ki. A hídfeállásnak nagy szerepe volt abban, hogy Vrangelt a Krímhez szögezte, illetve állandó fenyegetést jelentett a Krímből kitörő fehér alakulatok hátában. A hátralévő időszakban mind Szlascsev, mind Dracenko erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak a kahovkai hídfeállás felszámolására.

Manics folyóig, mely igen jó természetes akadály, és jó bázis innen a Dont és a Volga mentét felszabadítani. Vrangel 5000 embert küldött a Kaukázusba Ulagaj parancsnoksága alatt, bízva abban, hogy a lakosság hozzá fog csatlakozni. Azonban az idő rosszul volt megválasztva. A Kaukázus még nem ábrándult ki akkor a bolsevistákból, és így nem csatlakozott az ellenforradalmárokhoz. Az expedíció kudarccal végződött, és nagy veszteségekkel járt. Ha Vrangel ezt az expedíciót egy hónappal később küldi, eredményes lett volna, t.i. ekkorra a bolsevisták a termékeny kubáni területre Nagyoroszországból zsidókat és munkásokat kezdtek nyaralásra letelepíteni, és ezeket a kozákok lakásaiban helyezték el. A vörösök ezáltal maguk ellen hangolták a kozákokat, akik lázongani kezdtek. Az egész Tamany félsziget fellázadt Fosztyikov tábornok parancsnoksága alatt, és csupán lőszert vártak Vrangeltől, amit nem kaptak meg. A lázadók egy csoportja Fosztyikovval áttörte magát Vrangelhez. Ez volt a második nagy hiba, amit a vezérkar elkövetett, hogy nem sietett nyomban a kubáni ellenforradalmárok segítségére. Tény az, hogy az ezen ellenforradalom előtt egy hónappal tervezett Vrangel expedíciónál akkoriban a lakosság passzív viselkedett, ami Vrangel elkésértette, s nyilván ezért nem sietett később a kubániak segítségére. Ez az orosz ember pszichológiája, hogy kockára veti könnyelműen a biztos eredményt, csekély elkedvetlenedés miatt.⁴⁴

A kaukázusi kudarc után Vrangel a lengyelekhez közeledett. Kiküldte Lengyelországba Mahrov tábornokot,⁴⁵ kinek az lett volna a feladata, hogy katonai egységet teremtsen oroszok és lengyelek között, s hogy tárgyalásokat vezessen be [sic] egy egységes bolsevistaellenes arcvonal alkotására. A lengyelek semmibe sem vették Vrangel képviselőjét. Pilsudski és a többi más lengyel politikus nem tudták elfelejteni szibériai száműzetésüket és most is ellenségesen viselkedtek az oroszokkal. A lengyelek nem tartották érdemesnek hivatalos kiküldöttek Vrangelhez delegálni, mindig csak ígérték és megneveztek egy-egy tábornokot, akit a Krimbe szándékoznak küld-

⁴⁴ Ulagaj, Szergej Georgijevics (1875–1944): altábornagy; az I. világháborúban ezredparancsnok; a „Kornilov puccsban” való részvételért 1917 szeptemberében letartóztatták; a Kubán vidékére menekült, 1918 júliusától a 2. kubáni kozákhadosztály parancsnoka; 1919-ben a 2. kubáni kozákhadtest élére nevezték ki. Vrangel parancsnoksága alatt kezdetben rendelkezési állományban volt; 1920 augusztusában az egyik legkomolyabb katonai vállalkozást, a kubáni tengeri expedíciót irányította. Ennek kudarca után Vrangel felmentette a szolgálat alól. A két világháború között az albán hadseregben szolgált, a 2. világháborúban együttműködött a németekkel.

Fosztyikov, Mihail Arhipovics (1886–1966): altábornagy; kubáni kozák, 1918–1919-ben különböző kubáni lovas katonai alakulatok parancsnoka (1. kubáni kozákegység, 2. kubáni kozákhadosztály stb.); Miután a Kubán szovjet uralom alá került, partizánosztagekat szervezett a területen, ezekből létrehozta az Oroszország Újjászületésének Hadseregét („Armija Vozrosgyenyija Rosszii”). Ulagaj kubáni expedícióját követően alakulataival csatlakozott Vrangelhez. A krími haderő kötelékében a kubáni hadtest parancsnoka lett. 1921-től haláláig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban (Jugoszláviában) élt emigrációban.

Purjesz értesülései Ulagaj és Fosztyikov akcióival kapcsolatban megint csak pontosak, egyedül Fosztyikov partizánharcának a sikerre való esélyét túlozza el, amennyiben kudarc okaként egyedül a Vrangel részéről elmaradt segítséget hozza fel. Valójában Fosztyikov egységeinek, már csak létszámukat tekintve sem volt esélye a sikerre, hadereje 3-4000 főből állt, 1920 szeptemberében a szovjetek teljesen kiszorították őt a Tamany-félszigetről és a Kubáni alföldről. Fosztyikov egységeinek maradványait (kb. 2000 embert) Adler és Szocsi kikötőiben hajózták be, és szállították a Krimbe. (<http://belrussia.ru/page-id-1552.html>); a letöltés időpontja: 2010. augusztus 3.)

⁴⁵ Mahrov, Pjotr Szmjonovics (1876–1964): altábornagy; 1917 őszén a 12. hadsereg főszállásmestere, majd a délnyugati front törzsének megbízott parancsnoka volt; 1918 végén csatlakozott a fehér mozgalomhoz; 1919 júniusától Vrangel kaukázusi hadseregének törzsében teljesített szolgálatot. 1920 márciusában Gyenyikin Mahrovot a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők vezérkari főnökévé nevezte ki. Ezt a tisztségét Vrangel parancsnoksága alatt is megőrizte. 1920 júniusától 1924 decemberéig Vrangel lengyelországi megbízottja. Ezt követően Franciaországban élt.

ni, a valóságban csupán egy hadnagy volt a Krímben, Mihailski [helyesen Michalski]. Egyéb képviselő nem volt.⁴⁶

Vrangel Mahrov kiküldése után az egységes bolsevikellenes arcvonal reményében Észak-Tauriában kezdett csapatokat összevonni.

Ebben a helyzetben találta a Vrangel-hadsereget a lengyel béke, melynek komolyságában utolsó percig kételkedtek. A lengyel békekötés hivatalos tudomásul vétele után roppant elkeseredés vett erőt a lakosságon, borzasztó megvetéssel emlegették a csúfos rigai békét, a lapok a vezércikk helyén „béke vagy csak szünet”, „lehetséges-e” „álom vagy valóság” című cikkeikben tárgyalták a békét. Vrangel napiparancsot adott ki ezen a napon. (Lásd a 2. sz. mellékletet.)⁴⁷ A Krím lakossága ekkor tanúságot tett hazafiságáról. A munkásság, mely majdnem az egész Oroszországban vörös érzelmű, szintén igen szépen viselkedett, s hazafiasnak bizonyult. A Krímben igen jó nép lakik.

A lengyel béke után mindenki meg volt győződve abban [sic], hogy a bolsevisták most Vrangel ellen fognak menni. A vezérkarnak most már az volt a terve, hogy Bulak-Balahovicsot⁴⁸ felszólítják egy nyugati arcvonal alkotására, hogy a vörösök mégis megosszák a haderejüket. Mindez azonban nem segített, Balahovicsot hagyták a vörösök Gomelbe bevonulni, s fő erejüket Vrangel ellen vonultatták fel.

A dél-orosz hadvezetőség már a lengyel béke előtt elhatározta, hogy a hideg tél beálltaig élelmiszert gyűjt a hadsereg részére a Krímtől északra fekvő megszállt területről, [a telet a] Perekop földszorosnál fogja eltölteni, melyet kiváló csapatokkal lehet majd tartani, és a felesleges csapatokat rendbehozza, átveszi a tavaszra kilátásba vett vállalkozásra. Az egyes hadosztályok parancsot kaptak Perekop mögött, bent a Krímben a vasútvonal mentén hat hónapra élelmet maguknak biztosítani. Az intendaturáknak szintén meg volt hagyva, [hogy] a hadtápban felhalmozott raktárakat a Krímbe visszaszállítsák. Mindez nem történt meg, illetve csak igen kis mértékben. A hadosztályok nem szállították hátra az élelmet, s a hadbiztonság nem gondoskodott a felhalmozott raktárak visszaszállításáról. Vrangel Krímbe való visszavonulása után 1 millió pud felhalmozott élelmiszer (1 pud = 16 kg), s kb. 30.000 kompletus ruházat került a bolsevisták birtokába, és az egész aero park.

A vezérkar terve a téli időszakra a következő volt. Megszállva tartandó maradt volna csupán a Krím, szóval a Perekop-Szivas vonal. Véget akartak vetni a zöld moz-

⁴⁶ Purjesz állítása itt pontatlan. A misszió vezetője valóban a Purjesz által megnevezett alacsony rangú tiszt volt, de korántsem egyedül képviselte Lengyelországot Szevasztopolban. A misszióhoz diplomáciai képviselőként V. V. Lubomirski herceg volt beosztva. (Grisanyin, P. I. – Jermakov, V. P.: P. N. Vrangel i Polska: Szlozsnosztyi i protivorecsija vzaimootnosenyij. In: Krím, Vrangel, 1920 god. (Összeáll.: Iszhakov, Sz. M.) Moszkva, „SZP Mislz” 2006. 123. old.) Michalskira és Lubomirskira vonatkozó egyéb életrajzi adatot nem találtam.

⁴⁷ A melléklet nem található az irat mellett. A lengyel-szovjet előzetes békeszerződés aláírását követően a krími hadvezetés elsődleges célja az volt, hogy a Lengyelországban felállított orosz alakulatokat mielőbb a dél-orosz hadszíntérré vezényeljék, az elgondolást a lengyel fél is támogatta. (Grisanyin – Jermakov, 2006. 123. old.)

⁴⁸ Bulak-Balahovics, Sztanyiszlav Nyikogyimovics (1883–1940): paraszti származású, katonai képzettség nélkül a vezérőrnagy rendfokozatig jutott; 1918 februárjában belépett a Vörös Hadseregbe, majd partizánvezetékével novemberben átvált a fehérekhez. Nevéhez kilengések, rablás, fosztogatás, pogromok egész sora kapcsolódik (pl. Pszkov kifosztása, a lakosság terrorban tartása). Feljebbvalói parancsait rendre megtagadta. 1920 őszén behatolt Belorussziába, osztagait a Vörös Hadsereg november folyamán szétverte, ő maga Lengyelországban élt emigrációban. 1936-ban a lengyel katonai misszió tagjaként Spanyolországban Franco hadseregében diverzáns- és felderítő egységek szervezésében vett részt. A 2. világháború kitörésekor csatlakozott a lengyel ellenálláshoz, részt vett Varsó védelmében. 1940 májusában egy német járőr lelőtte.

galomnak,⁴⁹ mely a krími erdőkben, különösen Jalta környékén elharapózott. Ehhez a keskeny front voltán elegendő csapat szabadult volna fel. Az állandó, hat hónapos harcban sok csapatnál megingott fegyelmet helyreállítani.

Ezenkívül partizánharcot szervezni a vörösek háta mögött. Itt a következő vezéreszmék irányították a hadvezetőséget. Vrangel a kiszáradás előtt szimpatikus volt új földreformja miatt. A nagy földbirtokokat felosztatták és kisbirtokokat szerveztek. Igaz, hogy a parasztok nem mindenütt fogadták el a Vrangel által adományozott, földbirtokosoktól elvett földet, mert utóbbiak elég tevékeny propagandát fejtettek ki a parasztság körében Vrangel ellen, rámutatva arra, hogy ha Vrangel helyett más talál jönni, az úgyszemint elveszi a földet a parasztoktól. Az orosz paraszt, aki már annyi földosztáson esett túl, tényleg látta, hogy Vrangel is kudarcot vallhat, más jöhet helyébe, aki megint elveszi a földet, s visszaadja a birtokosnak, s a birtokos haragudni fog rá, hogy annak idején elfogadta a földet. Mindamellelt a parasztság Vrangel mellett volt és segítette a tábormenőket.⁵⁰

A partizánharcot tehát úgy képzelték el, hogy a Krímben Galoszkij vezérkari ezredes emberekből kis csapatokat formál s ezeket a Krímben való visszavonuláskor a Krímtől északra fekvő területeken hagyják, ahol egész nyáron át a Vrangel hadsereg állt, s mely a parasztok előtt rokonszenves lett. A vezérkar számított a lakosság szimpátiájára, s arra, hogy ez a barátságosan viselkedő lakosság támogatni fogja a partizánokat, esetleg a vörösök által eszközözendő rekvirálások alkalmával ezekkel együtt rájacsap a rekvirálókra, vagy másfajta bántalmazásokat fog a lakosság megbosszulni a vörösökön, s segítségül fogja hívni a partizánokat. A terep az ilyen nemű kisharcra igen kedvező. Az 1. számú partizános csapat parancsnokának Gumiljovszkij ezredes volt kiszemelve, aki később erre megbízást kapott. A Kubánba kiküldtek egy partizánosztagot Nyepodkupnoj ezredes parancsnoksága alatt. Medgaj ezredes egyúttal parancsot kapott a Kubánon egy másik partizánosztagot szervezni és Nyepodkupnojjal együttműködni. Ez a két tiszt igen bátran működött és szép eredményt mutatott fel. Hol Jejszk, másszor Novorosszijszk város volt a kezükben, bolygatván a bolsevikieket az egész Kubánban, a vasutakat megállították, az élelmiszert elvették saját, ha sok volt a lakosság részére stb.⁵¹

Én egy Lazarev nevű hadnaggyal ismerkedtem meg, aki ilyen partizánosztagot alakított, s Ukrajnába kellett volna mennie Gumiljovszkijjal együtt. Ettől a hadnaggytól taktikailag igen sokat tanultam a partizánharc összes rutinjait.

Ukrajnában egyelőre mintegy 8-10 ilyen osztagot számítottak kinthagyni, azzal, hogy együttműködve nyugtalanítsák a bolsevistákat, s a Dnyeper jobbparti ukrán felkelőkkel összeköttetést tartva esetleg nagyobb akciók kezdjenek a bolsevisták háta mögött, s majd tavasszal, ha Vrangel újra előretör, segítségére siessenek.

⁴⁹ Zöld mozgalom – heterogén, sok esetben paraszti, anarchista töltetű mozgalom. A polgárháború során sem a fehérekhez, sem a vörösökhöz nem csatlakoztak, vagy hol egyiket, hol másikat támogatták.

⁵⁰ Purjesz jelentésében ismét jól érzékeli és érzékelteti a Vrangel-féle földreform és fogadtatásának ellentmondásait. A tervezett földreform valóban radikálisan átalakította volna a birtokszerkezetet Oroszországban, bár döntően a szántóföldi- és legelőgazdálkodást érintette, a magasabb művelési kultúrájú területeket (pl. gyümölcsös, szőlő) kivették a rendelkezés hatálya alól. Ily módon a korábban domináns nagybirtok helyében, a helyi viszonyok függvényében 10-150 gyeszjatyinás (1 gyeszjatyina = 1,0925 ha) paraszti birtokok jöttek volna létre. A rendszer bürokratizmusa, a hosszú, 25 éves kárpótlási időtartam, a termés egyötödét kitevő kárpótlási összeg, a politikai viszonyok gyors változása, Vrangel rendszerének látható instabilitása, az esetleges későbbi megtorlástól való félelem azonban bizalmatlanná, de legjobb esetben is közönyössé tette a parasztságot. (Kaljagin, A. V.: Agramaja reforma Vrangelja /K voproszu otnoscsenyija kresztyjansztva/. In: Krim, Vrangel, 1920 god. Moszkva, „SZP Miszl” 2006. 100–115. old.)

⁵¹ A bekezdésben szereplő személyek életrajzi adatai ismeretlenek.

A partizánosztagoknak ott, ahol Vrangelt még nem ismerték, az új földtörvényt kellett volna a lakosságnak tudomására hozni, s ezzel az ügynek propagandát kifejteni. Hogy ez mind miért nem sikerült, a jelentésem későbbi folyamán kitűnik.⁵²

II. Politikai helyzet

1. Polgári közigazgatás és belpolitika

A polgári közigazgatás főnöke Krivosein⁵³ volt. Ő volt egyúttal Vrangelnak, mint kormányzónak a helyettese. Krivosein monarchista és [a] francia-orosz barátság híve. A polgári közigazgatás a következő hivatalokra oszlott:

a) külügyi hivatal vezetője: Sztruve franciabarát, az „Oroszország felszabadítására dolgozó párt”-nak a tagja. Péterváron egyetemi tanár, az oxfordi egyetem tiszteletbeli doktora, a cár alatt száműzve volt Szibériában. Nem monarchista

b) pénzügyi hivatal vezetője: Bernackij tanár.⁵⁴ Igen szerencsétlenül vezette a Krím pénzügyeit. Az egész Oroszországban sehol nem volt olyan drágaság, mint a Krímben. Még a szovjetpénz is értékesebb volt, mint a krími. A fizetési eszközök hiánya esetén bankopréshez nyúlt, úgy, hogy a krími pénz napról-napra esett. Utolsó időben már csak 10.000 rubelesekent nyomtattak. Bernackijnak hálátlan feladat jutott. Hogy miért nem tudott boldogulni, s a Krímben normálisabb pénzügyi viszonyokat teremteni, jelentésem további folyamán kitűnik.

c) sajtóhivatal vezetője: Vernackij tanár. Ő vezette az egész sajtópropagandát. A sajtóhivatal cenzúrázta a hírlapokat. Külföldön tudósítói voltak. Vernackij összeköttetésben állt a külföldi orosz lapokkal, elsősorban Burcev lapjával, az „Obscseje Gyelo” című újsággal, mely a legerjedelmesebb orosz lap. Az orosz sajtószolgálatot még részletesebben tárgyalni fogom.⁵⁵

⁵² Terjedelmi okokból elhagytam, a fenti fejezet rezüméjét, ami az ott részletezett hadműveletek felsorolását tartalmazza.

⁵³ Krivosein, Alekszandr Vasziljevics (1857–1921): orosz liberális politikus, államtitkár, titkos tanácsos; 1906-tól az Államtanács tagja, pénzügyminiszter-helyettes; 1908-tól 1915-ig a Födbirtokrendezési és Földművelési Hivatal főigazgatója. 1916-tól az Államtanács mezőgazdasági bizottságának tagja; 1917 után a bolsevikellenes mozgalmak egyik fő szervezője, 1920-ban Dél-Oroszország Kormányának elnöke.

⁵⁴ Bernackij, Mihail Vlagyimirovics (1876–1943): orosz politikus, közigazdász; kezdetben marxista nézeteket vallott, fokozatosan távolodott el az irányzattól. 1917 márciusától a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium Munkaügyi Osztályának volt a vezetője, júliustól miniszterhelyettes, szeptembertől pénzügyminiszter. 1918 és 1920 között a Dél-Oroszországi Fegyveres Erők pénzügyeinek irányítója; 1920-ban a Vrangel-rezsim pénzügyminisztere. A Krím kiürítése után az emigránsok elhelyezésének anyagi fedezetéről igyekezett gondoskodni; az 1920-as, 1930-as években, párizsi emigrációban tudományos tevékenységet folytatott.

⁵⁵ Vernadzskij, Georgij Vlagyimirovics (1887–1973): történész; 1918-1920: a Tauriai Egyetem professzora; 1920-ban a krími kormány sajtóosztályának vezetője. Az emigrációban 1922 és 1927 között a Prágai Egyetem orosz jogi fakultásának professzora; az Eurázsia-elmélet egyik ideológiai megalapozója; 1927-től az Egyesült Államokban élt, számos neves amerikai egyetemen (Yale, Harvard, Columbia) oktatott.

Burcev, Vlagyimir Lvovics (1862–1942): orosz publicista, forradalmár; többször elítélték, a száműzetésből megszököve, az 1880-as évek végétől külföldön élt. Döntő szerepet játszott a cári titkosrendőrség forradalmi mozgalomban tevékenykedő ügynökeinek (Azef, Malinovszkij) leleplezésében. Angliában, Svájcban, Franciaországban élt emigrációban, de publikációi miatt az ottani hatóságokkal is meggyűlt a baja. 1914-ben a honvédök pozíciójára helyezkedett és visszatért Oroszországba. A határon őrizetbe vették, korábbi tevékenységéért kényszermunkára ítélték; 1915-ben amnesztiát kapott. Ezt követően éles bolsevikellenes tevékenységet fejtett ki; a németek ügynökeinek nevezte Lenint és társait. 1917-ben a bolsevikok letartóztatták, Gorkij közbenjárására szabadon engedték; 1918-tól Párizsban élt, kapcsolatban állt a dél-oroszországi ellenforradalom vezetőivel, Gyenyikinnel és Vrangellel. Paradox módon lapja, az „Obscseje Gyelo” [Közös ügy], a Vrangel-rezsim legelszántabb védelmezői közé tartozott az emigráns orosz sajtókiadványok sorában.

d) belügyi hivatal: ide tartoztak az összes kül-, pénz-, és sajtóügyeket nem érintő dolgok, úgyszintén belpolitika, belrend, munkaügy, nemzetvédelem, vallás- és közoktatás, polgári bíraskodás. Ezen reszortok a belügyi hivatalon belül külön osztályokat alkottak.

e) Földbirtokreformot végrehajtó hivatal vezetője: Tverszkve tanár. Ő hajtotta végre a Vrangel által kiadott földbirtokreformot. (Lásd 3. sz. melléklet.)⁵⁶

Mindezen hivatalok igen alacsony nívón álltak. Ezt megerősíti Szemel ezredes, bíró (Jelentésem elején szó volt róla, hogy ki.) is, akinek a polgári bíróságoknál többször ajánlottak fel tekintélyes állást, és visszautasította azért, mert látta, hogy a bíraskodás nem áll azon a színvonalon, melyet el lehetett volna várni. Szemelnek még más, a belüggyel kapcsolatban lévő állást is felajánlottak, melyet nem fogadott el az előbb említett okok miatt.

Az alacsony fokon álló bel- és külpolitika szintén egy oka volt annak, hogy Vrangelnek nem sikerült messzemenő nagy tervét megvalósítani. Azt pedig, hogy a kormányzóhelyekre nem olyan kaliberű emberek kerültek, mint kellett volna, a pártok széjjelhúzása okozta. A szélső monarchisták pl. nem akartak Sztruvével dolgozni, a neve mellé a „rab” jelzót használták, mert a cár idejében száműzve volt Szibériában. A földbirtokosok (kadetpártiak) természetesen szintén nem akartak részt venni a kormányzásban, hisz maga Vrangel elvette tőlük a földet, pedig lehetséges, hogy a földbirtokosok sorából egy néhány jobb államférfi került volna ki. Szocialistákat Vrangel nem akart a kabinetbe bevenni. A monarchisták vélekedését Burcevről, az „Obscseje Gyelo” szerkesztőjéről, aki Párizsban agitált amellett, hogy a Vrangel-akciót támogassák, s mentse meg Oroszországot a további pusztulástól, s aki „Oroszország felszabadítására dolgozó” pártnak egyik leglelkesebb tagja, a berlini Lucs Szolnca (Napsugár) című folyóiratból lehet legjobban kivenni, s így vélekedtek a szélső monarchisták a többi felől is.

Vrangel tevékenységének rögtön első napjaiban kérte az összes pártok támogatását és felszólította, hogy fogjanak össze mindnyájan a bolsevisták ellen. Vrangelt is sokan „senkinek” tartották, régi politikusok méltóságukon alulinak tartották, hogy ezt támogassák [sic].

Így nem csodálható, hogy olyanok kerültek vezető állásokba, akik nem voltak a helyzet magaslatán. Vrangelnek be kellett érni olyanokkal, akiket kapott.

Gyenyikin ebben a tekintetben szerencsésebb volt, miután a földbirtokosok és sok régi politikus volt az oldalán, mert a többi nyíltan monarchista programot vallott, ezzel szemben számottevő politikai faktorok Vrangel programjában sok „demagógiát” láttak.

Vrangel tábornok pedig a következő programot tűzte ki maga elé, mely semmi demagógiát nem árul el.

1) a hadsereg rendjét visszaállította, miután a katonaság Gyenyikin alatt rabolni tanult meg. Ezt igen energikusan vitte végbe Vrangel, úgy, hogy rövid időn belül a hadsereg teljesen leszokott a rablásról, fosztogatásról. Szigorú rendszabályok kiadása után a rabláson érteket felakasztatta. Ha egy csapat előrenyomult, utána bizottság érkezett a helységekbe és megkérdezték a lakosságtól, rabolt-e a katonaság, ha igen, az ezredparancsnok köteles volt előállítani azt, aki rabolt vagy lopott, ha nem tudta, saját maga felelt a lopásért. Azért a tisztek igen vigyáztak a legénységre. Egy néhány tisztet is kivégeztek.

2) Megnyerni a földművesosztályt az ellenforradalom számára, Vrangel a földműveseket az új földbirtokreform által nyerte meg. Az orosz parasztság, mely Gyenyi-

⁵⁶ Tverszkve – helyesen: Tverszkvoj, Sz. D.: a polgári közigazgatás irányítója a krími kormányban.

kin alatt sokat szenvedett az ellenforradalmi eszmétől, s Vrangel meg akarta őket nyerni. Azért hozta az új földtörvényt. Eszerint a törvény szerint a földbirtokosoktól földjük nagy részét elvette, de egyúttal biztosította, hogy ha Oroszországban rend lesz, megválthatják az elvett földet, amit Oroszország rengeteg gazdagsága mellett meg is tudott volna tenni.

3) Kibékülni az újonnan alakult államokkal, elsősorban Ukrajnával, s egyesíteni az orosz-ukrán haderőket az egységes bolsevik ellenes front számára. Gyenyikin az ukránokat is elidegenítette magától.

4) Erős belfrontot alakítani, s a bolsevisták ellen nem csak fegyverrel, de szilárd belpolitikával is harcolni.⁵⁷

A Vrangel kormány belpolitikája tehát a következő okok miatt nem tudott megszilárdulni és kialakulni: 1) mert a pártok széjjelhúztak és az értékes államférfiak nem ajánlották fel támogatásukat, hogy céltudatos munkájukkal szilárd belviszonyokat teremtsenek, 2) mert Vrangelnak mind a sok nehézségen felül még Gyenyikin hibáit is, melyet a lakossággal követett el, helyre kellett hozni, amire nem is jutott ideje.

*(folytatás a következő tematikus számban)*⁵⁸

⁵⁷ Purjesz itt megint helyesen vette észre azokat a pontokat, ahol Vrangel politikája élesen különbözött az elődei (pl. Gyenyikin) által követett gyakorlattól. 1. A hadsereg fegyelmének megszilárdítása, a reguláris jelleg erősítése az önkéntességgel és szabadcsapat-szerű felépítéssel szemben. 2. A rendszert támogató minél szélesebb társadalmi bázis megteremtése. Ez az adott helyzetben csak a parasztság lehetett, amelynek földigényét Vrangel igyekezett kielégíteni. 3. Egy bolsevikellenes egységfront létrehozása érdekében Vrangel átmenetileg és valószínűleg csak taktikailag háttérbe szorította az „egységes és oszthatatlan Oroszország” koncepcióját. 4. A fehér tábornokok közül talán Vrangel volt az egyetlen, aki a hagyományos sorrendet megfordítva, a bolsevikok elleni harcot elsősorban politikai és csak másodsorban katonai küzdelemnek tekintette, míg tábornoktársai mindenekelőtt a hadszíntéren kívánták megverni a bolsevikokat. (A Vrangel-rezsimről magyarul lásd: Halász Iván: A tábornokok diktatúrái – diktatúrák tábornokai. Bp. Magyar Ruszisztikai Intézet, 2005. 227–249. old.)

⁵⁸ A folytatás fontosabb fejezetei: Külpolitika; Az összeomlás okai; Az utólagos napok és az evakuáció; A menekültek helyzete; Agitáció Oroszországban; Taktikai észrevételek a polgárháborúról.